Anul V. 1 și 15 Noemvrie, 1911. Nr. 19—20.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei.
Un număr 50 fil.

„MAGHIARI GR.-CAT." ȘI „LITURGHIE MAGHIARĂ".

— Cum privesc alții chestiunea. —

Anumite tendințe și împrejurări din patria noastră scot tot mai mult, în deceniile din urmă, la suprafață chestiunea «Maghiarilor greco-catolici» și a «liturghiei maghiare».

Deși chestiunea aceasta, din fericire, nu ne privește prea de aproape, ea nu este pentru noi și pentru biserica noastră de natură de a ne puteà lăsà cu totul indiferenți.

În credința că facem un obștesc serviciu de orientare, în cele următoare ne vom permite a schițà temeiurile istorice, pe cari s'a pus, în parte și tendința cu care se tratează din partea maghiară chestiunea indicată mai sus.

În această expunere luăm de bază două mici tratate: «A görög-katolikus magyarság ügye. — Hierotheustól» din revista «Budapesti Szemle» (Nr. 283, anul 1900, pg. 67—79); și «Küzdelem a magyar liturgiáért. — Petroniustól»; aceeaș revistă, Nr. 298, anul 1901 (pag. 121—149).

Punctul de mânecare al revistei maghiare este, că Maghiarii greco-catolici sunt a se considerà, «nu ca elemente asimilate, ci ca parte de sânge a națiunii maghiare, cari urmând ritul grecesc voesc a se afirmà în acest rit întocmai ca Slavii și Românii» («Bp. Sz.», an. 1900 pg. 67). De aceea scriitorul articolului se revoaltă deopotrivă contra ziaristicei slave și române, precum și contra ziaristicei maghiare pe motivul, că aceste, nu odată, contestă originea maghiară a afirmativilor «Maghiari greco-catolici».

Se afirmă, că Maghiarii, acolo, unde au fost iobagi, ori au sărăcit, ori au fost majorizaţi de elemente străine, ori au urmat ritul grecesc (?), ori şi-au perdut legătura organică cu ceealaltă parte a maghiarimei; ori şi-au dus productele economice în pieţe de limbă străină — şi-au pierdut limba; iar între mijloacele paliative contra unei atari perderi naţionale se pune «la locul prim asigurarea liturghiei maghiare şi a organizării bisericei maghiare pe seama Maghiarilor greco-catolici» (l. c. pag. 68). Aceasta se impune şi pentru motivul, că dacă ţara ungurească ar ajunge la dezastru, Rutenii şi Românii gr.-catolici, oricât sunt de buni patrioţi, dar alipindu-se ei sincer la naţionalitatea lor, s'ar asocià connaţionalilor lor din alte ţări. Intr'un atare caz însă, nu este permis să se îngădue, ca din maghiarimea gr.-catolică să se piardă nici un singur suflet în câştigul vre-unui neam străin (l. c. pag. 68—69).

Din contră, cauza Maghiarilor gr.-catolici trebue să pasioneze elementul unguresc, deoarece «precum contopirea Slovacilor romano-catolici a putut-o săvârşì numai maghiarimea romano-catolică, tot astfel *maghiarizarea Slavilor şi Românilor de rit grecesc* ar putea-o îndeplinì numai un element maghiar de ritul grecesc». (Autorul articolului, va să zică, recunoaşte, că între Maghiarii gr.-catolici de azi se află şi indivizi cari îşi au originea în poporul slovac şi în cel românesc). Mişcarea pentru liturghia maghiară nu este a se privì deci ca urmare a patriotismului Rutenilor, ci ca «lupta pe moarte, pe vieaţă a elementului maghiar gr.-cat.» (l. c. pag. 69).

Maghiarii greco-catolici pretind a aveà şi mărturii istorice pentru fiinţa lor ca atare. Darea de seamă despre pelerinagiul la Roma al Maghiarilor catolici de ritul grecesc («Emlék könyv a görög szertartásu katholikus magyarok római zarándok latáról»)[1] cuprinde unele indicaţiuni de natură istorică.

Originea eclesiastică a acestor Maghiari de rit grecesc a suit-o aceea Dare de seamă, până chiar la veacul al X-lea, pentru a combate — cum admite autorul articolului — aceea afirmare a unor extremişti români, cari agită contra lor cu aceea, că chiar dacă actualmente ar fi Maghiari, ei totuşi nu au titlu la limba liturgică maghiară, de oarece sunt Ruteni şi Români maghiarizaţi («Bp. Sz.» an. 1901 pag. 128).

[1] Nu mi-a ajuns încă la mână. O citez din revista amintită: an. 1901 pag. 127.

Pomenita Dare de seamă aminteşte despre încreştinarea mai multor căpetenii ungureşti după ritul grecesc (Bulcsu, Gyula, Achtum (!). Invoacă şi mănăstirea grecească de femei, fondată de Stefan I. la Veszprém; apoi mănăstirea orientală, ridicată de Andreiu I. lângă Vişegrad în 1046. Din aceste, Darea de seamă... deduce, că aici, în Ungaria, au fost şi Maghiari de rit grecesc. Mănăstirile aceste sustau şi la 1095, dar nu se află în ele pricepător de greceşte: «călugării acestor mănăstiri erau Maghiari indigeni, cari nu ştiu latineşte, iar greceşte cel mult numai să cetească liturghia — zice revista maghiară, adăogând că Darea de seamă presupune, că aceşti călugări au ţinut serviciul divin — în ungureşte. Urmă a acestor vremuri ar fi şi panegiricul unguresc (Látjatuk feleim...) «Bp. Sz.» an. 1900 pag. 73).

«De-alungul Tisei şi a râurilor ei laterale, pe unde trăeşte şi azi maghiarimea greco-catolică, a fost la începutul veacului XIII. un mare număr de atari mănăstiri greceşti în serviciu pastoral ambulant, cari până târziu după schizmă au ţinut la primatul Romei, astfel că regele ungar Emeric I. a voit încă pe atunci să facă din ele o episcopie greco-catolică separată, care să stee direct sub ascultarea Romei, — planul acesta însă, care a fost zădărnicit prin rezistenţa episcopului latin din Oradea-mare» («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 129).

Cea dintâi menţiune expresă despre Maghiarii de rit grecesc se face numai în veacul XIV., în scrisoarea dela 18 Martie 1344 a papei Clemente VI. către episcopul Vitus din Neutra, fiind vorba — după «Bp. Sz.» (an. 1900, pag. 74) — despre abaţia grecească din Száva-Szent-Demeter, fondată de palatinul «Radó» (?), pentruca serviciile liturghice să le ţină în ea Grecii, Maghiarii şi Slavii...

Locul preoţilor greci, ajunşi prin imigrare în mănăstirile greceşti amintite l-au ocupat (cum s'a spus şi mai sus) preoţi indigeni maghiari, cari au prefăcut pe ungureşte serviciul grecesc. Numai devastării tătăreşti, care a bântuit mai ales prin ţinuturile locuite de aceşti Maghiari de legea veche, este a se atribui că «nu sunt urme în scris» despre ritul oriental pe ungureşte. («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 129).

După devastarea tătărească, vin în ţară preoţi bulgari din spre România, preoţi ruteni sub Ludovic-cel-mare din Polonia. Aceştia, dimpreună cu Valahii, îi iau în linie de foc pe Maghiarii

de legea veche, pânăce i-au deconcentrat, încât să ajungă sub sufraganii greco-catolici din Eperjes, Munkács, Oradea-mare, Gherla şi Lugoj... («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 129).

Elementele slave, aşezate în ţară prin acele locuri devastate de Tatari, au majorizat maghiarimea rărită. «Slavii şi-au adus cu sine limba bisericească; în bisericile nou zidite nu mai ţineau serviciile pe ungureşte, ci în vechia slavonă». Pentru Românii Balc şi Drag, ridică în Maramurăş la Peri o mănăstire, în 1391; pentru Ruteni ridică Teodor Coriatovici mănăstire lângă Munkács; numai maghiarimea de rit grecesc, ajunsă în minoritate, rămâne fără de nici o organizaţie («Bp. Sz.» an. 1900 pag. 74).

După dezastrul dela Mohács, teritorul locuit de aceşti Maghiari ajunge aproape fără excepţie sub dominaţiunea turcească. Reformaţia îi află nepregătiţi şi-i înghite. La 1609 însă, Stefan Bocskay colonizează în comunele: Hajdu-Dorog, Hajdu-Nánás, Káló, Hadház, Varjas, Vámos-Pircs, Vid şi Böszörmény, 9000 de «haiduci», recrutaţi cea mai mare parte din Săcui de ritul grecesc cari — după revista maghiară, poate şi după amintita Dare de seamă — «au folosit în bisericile lor limba veche slavonă, dar şi pe cea română, pe cari însă nu le şi vorbeau, aşa că deja lui Bocskay i-ar fi plăcut, ca pe cei din Hajdu-Dorog să-i convertească la protestantism, dela ceeace însă a abstat (?). E de remarcat, că cei din Hajdu-Dorog nu au voit să se asocieze la unirea dela 1647 a Rutenilor. Mai bucuros au mers să se mărturisească la preotul grecesc din Tokaj, care ţineà liturghia pe greceşte, dar predicà şi cântà şi ungureşte. Orientalii (a görögkeletiek), pentru a abate ungurimea dela unirea cu Roma, pe care preoţii slavi au săvârşit-o cu mare greu, au trimis printre Unguri preoţi misionari, cari le-au săvârşit funcţiile în ungureşte». («Bp. Sz.», an. 1900 p. 75).

«Episcopul din Munkács, Iosif de Camelis însă, şi fratele său călugărul Isaia, spre a păstrà ungurimea pentru unire, promit exoperarea *liturghiei maghiare,* iar şi până atunci episcopul dispune ca în părţile locuite de Unguri predica să se ţină în ungureşte, iar imnele să se traducă. În această privinţă premerge cu bun exemplu însuş Isaia. Greco-orientalii însă agită în continuu cu limba maghiară. Din această pricină Mihail Olşavszki, episcopul de Munkács, adună la 1761 sinod în Szatmár-Németi, iar episco-

pului numai prin cuvântare în ungureşte îi succede să păstreze poporul pentru unire. Dela acest timp înainte ungurimea greco-catolică tot mai mult se întăreşte şi ajunge la conştiinţa de sine». («Bp. Sz.» an. 1900, pag. 75.

«Andrei Bacsinsky, episcopul de Munkács (1772—1809), traduce pe ungureşte mai multe cântări; la urmă, în 1795, Gheorghe Kricsfalussy, profesor în Ungvár, traduce liturghierul, ca dar cu care surprinde pe episcop la ziua onomastică. De aci înainte traducerile urmează neîntrerupt una alteia. Cărţile aceste în urma sprijinului ori — dacă aşa convine — a trecerii cu vederea din partea episcopului, ajung în curând în folosinţă excluzivă, aşa că în părţile locuite de unguri (greco-catolici) pe la bisericile mai noue (ujabban épitett) nici nu se mai aude altă cântare, decât cea ungurească». («Bp. Sz.» an. 1900, pag. 75—76).

A scrie istoria Maghiarilor greco-catolici e de tot greu, deoarece în acest caz avem a face cu «cea mai săracă parte a iobăgimei» despre care nu se află mărturii în trecut, despre care «se face pomenire (?) numai ca despre Sârbi, Ruşi sau Valahi». (Bp. Sz.» 283, pag. 129—130).

Ca Maghiarii de rit grecesc să poată fi ascunşi veacuri dearândul sub mantaua când slavă când valahă, la aceasta au contribuit mai multe împrejurări. Iobăgimea nu făceà parte din naţiunea politică maghiară şi nimeni nu-şi băteà capul cu soarta ei. Puteà iobăgimea să se rutenizeze, să se valahizeze: tot atâta însemnà din punctul de vedere al patriotismului, precum şi din al aparţinerii la «naţiune». «La noi (în patrie) au fost limbi, dar nu au fost naţionalităţi. Astfel a fost, că dacă cineva s'a numit pe sine Valah ori Rutean, aceea însemnà numai limba bisericească a respectivului, dar nu aparţinerea la o naţionalitate separată» [1] În acest chip s'a ivit noţiunea de «religie maghiară», «religie slovacă», «religie valahă», «religie rusească»: după limba de predică a singuraticelor biserici. «De-abià când rutenimea şi valahimea au devenit în veacul de faţă (XIX) noţiuni politice, când cetăţenii de limbă slavă ori valahă s'au concentrat în naţionalităţi distincte

[1] Povestea asta, deşi atât de cunoscută, am ţinut s'o reproducem textual, spre a se vedeà că şi revista budapestană, ce apare sub auspiciile Academiei maghiare — şi are pretenţii la mult credit ştiinţific şi de seriozitate — totuş... scrie cum văzurăm.

— s'a ivit un mare complex, care ce e drept erà de un rit cu acelea (cu rutenimea şi valahimea), dar nu vorbeà nici limba Slavilor, nici pe cea a Valahilor»: complexul maghiar, majorizat de Ruteni şi de Valahi, care însă «în butul limbei liturghice, nu şi-a părăsit limba strămoşească» («Bp. Sz.» an. 1900, pag. 73).

Face foarte bine revista maghiară, când ne arată (anul 1900, pag. 77—78) comunele biserică[eşti] ale acestor «Maghiari», cel puţin pe ale acelora, cari s'au asociat la mişcarea pentru liturghia maghiară. Iată-le după comitate:

I. Din comitatul Szabolcs: Ajak, Bács-Aranyos, Balsa Biri, Buly, Bököny, Gelse, Gyulaj, Hugyaj, Kálló-Semjén Karász, Kis-Léta, Kótaj, Levelek, Mária-Pócs, Nagy-Kálló, Napkor, Nyiregyháza, Nyir-Bakta, Nyir-Lugos, Nyir-Mada, Nyir-Pilis, Oros, O.-Vencsellő, Pazony, Piricse, Thaos, Timár, Tisza-Büd, Tornyos-Pálcza, Uj-Fehértó.

II. Din comit. Zemplén: Bodrog-Olaszi, Bodrog-Szerdahely, Dámócz, Kis-Dobra, Lelesz-Polyána, Mező-Zombor, Sáros Patak Sátoralja-Ujhely, Szalók, Szerencs, Tokaj, Tolcsva, Zemplén, Agárd

III. Din comit. Hajdu: Hajdu-Böszörmény, Hajdu-Dorog.

IV. Din comit. Sătmar: Derzs, Gebe, Fábiánháza, Hodósz, Iánk, Nagy-Dobos, Nagy-Peleske, Nyir-Császári, Ó-Pályi, Parasznyi, Sárköz-Ujlak, Száraz-Berek, Szatmár-Németi.

V. Din comit. Ung: Csicser, Mátyócz, Palágy.

VI. Din comit. Ugocsa: Bökény, Kökényesd, Tisza-Ujlak, Tur-Terebes, Salánk.

VII. Din comit. Bereg: Bereg-Szász, Rónaszék.

VIII. Din comit. Abauj: Abauj-Szánto, Barkó, Boldogi-Kö-Váralja, Csabád, Garadna, Homrogd, Kassa, Ketty, Orosz-Gadna, Zenta, Sziget-Bölcse, Szolnok, Ujváros, Falucska.

IX. Din comit. Borsod: Felső-Zsolcza, Görömböly, Hejzö-Keresztúr, Mucsóny, Sajo-Pàlfalva, Sajó-Szegad, Viszló.

Magyarimea greco-catolică a acestor noauě comitate aparţine la diecezele din *Mukács* şi *Eperjes*.

Din diecesa *Orăzii-mari* s'au asociat la mişcarea amintită comunele: Makó, Nyir-Acsád, Nagykároly, Porcsalma, Cseglőd şi parohia ruteană din Oradea-mare, pe când din dieceza *Gherlei* numai Sătmarul.

Revista maghiară afirmă, în treacăt (an. 1900, pag. 78), că şi arhidieceza de Blaj încă are credincioşi maghiari de aceştia, mai ales în comitatele săcuieşti, cari însă nu s'au asociat la mişcarea pentru liturghia maghiară, «poate pentrucă înţeleg limba românească, sau pentrucă se mărturisesc a fi Români, fără ca în realitate să şi fie Români».

«Numirea de «Maghiari de legea veche însă se cuvine mai ales acelor Maghiari, cari nu au trecut la unire, de oarece sunt şi de aceştia, d. ex. în Karczag, Kecskemét, Hodmezővásárhely, Miskolcz» etc. («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 124). (In acest punct chestiunea, ce o sch ţăm, devine de un interes dicect şi pentru noi şi biserica noastră română ortodoxă).

*

In cele de până acì am văzut pretinsele temeiuri «istorice» ale existenţei Maghiarilor greco-catolici; am semnalat, pe scurt pornirea lor pentru eluptarea liturghiei maghiare şi am indicat teritorul, pe care se află acel element, cu pretenţii la origine etnică maghiară şi la origine eclesiastică orientală.

Rămâne să arătăm stimulul din care porneşte şi care susţine acţiunea pentru recunoaşterea liturghiei maghiare şi,pe scurt, calea pe care se îndrumă această pornire.

Mai sus făcurăm cunoştinţă cu accepţiunea istorică-politică maghiară, că pe teritorul Coroanei ungare, în veacurile trecute, au fost numai limbi vorbite de indivizi, dar n'au existat naţionalităţi. Naţionalităţile actuale, ca complexe etnice, ar fi numai rezultatul timpului mai nou. («Bp. Sz.» an. 1900, pag. 71). Eluptarea recunoaşterii liturghiei maghiare şi organizarea bisericească a Maghiarilor gr.-catolici este, prin urmare, «numai lupta pe moarte pe vieaţă a părţii greco-catolice» din sinul maghiarimei («Bp. Sz.» anul 1900, pag. 69).

Compatrioţii noştri vor să-şi ia pildă de urmat în această privinţă din cazul, că «în respectul politic, liturghia slavonă a devenit factorul care a creat pe cel mai mare imperiu al lumei, imperiul rusesc». («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 130).

Rusia întocmai aşa este opera «popilor», dupăcum Prusia este opera bărbaţilor de şcoală. Lucrul se explică şi mai bine, când ne dăm seamă de pornirile, atât de pronunţate, pentru idealul

unei anumite tendinţe militante maghiare, care este: «imperialismul maghiar» întemeiat pe statul unitar naţional maghiar.

Planul acesta, deşì în altă formă, e vechiu. «Deja principele Rákoczy a voit, ca pe poporul «valah» să-l lege strâns de maghiarime, prin mijlocirea protestantismului »(Bp. Sz. an. 1901 pag. 122) şi astfel să-l desnaţionalizeze. Dar nu i-a suces. «Arma i-s'a descărcat înapoi, de oarece prin oprirea limbei slavone, în parte cu sprijinul direct al principelui, acesta a întemeiat (?) literatura bisericească a românilor de legea veche, această (literatură) a prins teren în curând şi în România de azi, din dânsa s'a desvoltat literatura Românească profană şi cu aceasta (?) s'a pus temelie «naţionalităţii române» (tot acolo).

Ba şi mai mult: situaţia s'a schimbat faţă de trecut în acel fel, că partea covârşitoare a «Maghiarilor» de legea veche a trecut la unire, o parte în 1649 deodată cu Rutenii, altă parte la 1700 cu Românii («Bp. Sz.» a. 1901, pag. 124); iar azi Rutenii şi «valahii» constituesc primejdia de «desnaţionalizare» a Maghiarilor de speţa atinsă, aşa că, dupăcum am mai spus-o, mişcarea pentru liturghia maghiară «nu se mai poate privì de urmare a patriotismului Rutenilor, ci numai ca luptă pe moarte pe vieaţă din partea Maghiarilor greco catolici» (Bp. Sz.» an. 1900, pag. 69).

Remarcarăm mai sus pornirea Rutenilor pe cărarea traducerii cărţilor liturghice orientale pe ungureşte şi indulgenţa, ba chiar consentimentul expres al episcopului rutean din Munkács pentru liturghia maghiară încă de prin veacul XVIII. Rămâne să adaugem aci, că atitudinea aceasta a fost observată aproape în permanenţă la Munkács şi la Eperjes. «Sunt mulţi, cari nici nu cred afirmaţiunea, ce adeseori se poate auzì, că de un veac încoaci toţi episcopii din Munkács şi Eperjes au privit cu indulgenţă binevoitoare, ba în mod mijlocit au şi sprijinit desvoltarea praxei liturghice maghiare» («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 133).

Cu privire la veacul XIX. sunt de remarcat în chestiunea liturghiei maghiare mai ales două împrejurări: pornirea sistematică şi mai stăruitoare din partea «Maghiarilor» greco-catolici pentru a eluptà recunoaşterea liturghiei maghiare, şi unele piedeci ivite în calea afacerii tocmai din partea maghiară.

Din punctul prim de vedere este de importanţă congresul dela Hajdu-Dorog, ţinut la 1868, şi concluzele aceluia relative la

liturghia maghiară, cari au fost primite de 52 comune. Lucrul însă totuş mergeà greu înainte. («Bp. Sz.» an 1900, pag. 76).

Prima greutate se explică prin faptul, că la 1868 maghiarimea de legea veche se rumpe în 2 partide: al *hajdudorog-ianilor* (vr'o 50 comune în frunte cu oraşul Hajdu-Dorog), cari cer pentru Maghiarii de legea veche o provinţă bisericească — episcopie — separată, şi al *conservativilor* (deasemenea vre-o 50 de comune), cari voiau să rămână în eparhiile de până atunci» («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 131). Dar mai erau la mijloc şi alte împrejurări zădărnicitoare. «Indiferentismul guvernelor ţării, jaluzia celor din biserica latină, atitudinea duşmănoasă a presei slave şi române au constituit tot atâtea pedeci mari». La urmă, în 1896, când deputaţia Maghiarilor greco-catolici a fost în capitala ţării, ca să meargă apoi şi la primatele, preotul din Hajdu-Dorog a ţinut o liturghie în capela universităţii», fapt ce a fost denunţat la Roma, de unde Congregatio Offici simplaminte a oprit liturghia maghiară şi a dispus a se arde cărţile liturghice maghiare. Dar «episcopii din Eperjes şi Munkács au lucrat nu numai din patriotism, ci au procedat şi direct în interesul (?) Romei atunci, când nu au stăruit a se executà acest ordin» (Bp. Sz.» a 1900, pag. 76).

Ordinul congregaţiunei ar fi stârnit o nemaipomenită revoltă în sinul poporului; s'ar fi înoit ideea de trecere la biserica greco-orientală. Pentru delăturarea atâtor năcazuri s'a constituit în 20 Iunie 1898 Comisiunea regnicolară a Maghiarilor gr.-catolici. In trei luni de zile au aderat la acţiunea pentru liturghia maghiară 137,000 bărbaţi (l. c. pag. 76—77). Din Ardeal însă, deşi acolo «sunt la 70,000 Maghiari de legea veche, din ei nici un singur suflet nu s'a asociat comisiunii regnicolare» («Bp. Sz.» an. 1901 pag. 131).

Pentru a încununà mişcarea «liturghică» a Maghiarilor greco-catolici, s'a aranjat pelerinajul dela 1900 la Roma, condus de episcopii din Munkács şi Eperjes (tot acolo, pag. 77).

Cu acest prilej episcopul rutean Dr. Vályi János din Eperjes dă, prin alocuţia rostită înaintea însuş papei, dovadă directă şi pozitivă a sprijinirii liturghiei maghiare din partea episcopilor amintitelor 2 dieceze. («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 133).

Cu acest prilej, par'că chestiunea liturghiei maghiare a primit la Roma întorsătură favorabilă: a fost primit memorandul pele-

rinilor maghiari gr.-catolici cărora li-s'a promis că memorandul se va face obiect de apreciare. De aici apoi şi marea nădejde a Maghiarilor de sub întrebare, că dorinţa li-se va încuviinţă din partea Romei, de oarece «dacă liturghia maghiară s'ar lovì de dogme, ori de canoane, Roma nu ar fi dat un răspuns atât de încurajator. Roma însă — în cadrele ritului grecesc — în principiu nu stă faţă de limba maghiară pe alt punct de mânecare decât cum a fost faţă de limba slavă şi românească, faţă de cea arabă şi alte limbi orientale» («Bp. Sz.» a. 1901. pag. 136).

Constatăm însă în contul acestei nădejdi precipitate, că «pelerinii (maghiari gr.-cat.) au trecut în Roma prin mare ispitire».... că episcopii numai în vederea anului iubilar au putut merge împreună cu pelerinii, — şi e adevărat, că cei din jurul papei nu au voit să-i permită episcopului Vályi, ca cu rostul său episcopesc să recomande sfântului Părinte cererea credincioşilor. Papa însuş însă a permis-o şi aceasta» («Bp. Sz.» 1901, pag. 136), dupăce de mai nainte i-se ceruse episcopului să prezinte în scris alocuţia şi i-se impusese s'o prescurteze. («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 133). Din această împrejurare se deduce în cercurile Maghiarilor gr. catolici, că «soartea liturghiei maghiare se va decide, nu la Roma, ci aici acasă, şi că dacă se decide, Roma încă îşi va da învoirea şi binecuvântarea». («Bp. Sz. a. 1901 pag. 136).

Lucrul acesta însă merge greu aici acasă, cum arătarăm mai sus, pentru mai multe motive, pe cari le completăm în celece urmează.

Ordinul dela 1896 al Romei, de oprelişte a liturghiei maghiare şi de ardere a cărţilor liturghice maghiare, a fost rezultatul informaţiilor greşite, date Romei, (că mişcarea Maghiarilor greco-catolici are de bază deviza «maghiarizării»), şi rezultat al denunţărilor «româneşti» sprijinite de nematuritatea presei maghiare («Bp. Sz.» a. 1901, pag. 135).

Maghiarii de legea veche, dar ieşiţi la suprafaţă de-abià în timpul recent, nu pot iertà presei maghiare, că pe urma informatorilor de rea credinţă (stréber), mişcării pentru liturghia maghiară i-se atribue deviza «maghiarizării» («Bp. Sz.» a. 1901, pag. 125). Tot astfel îi doare şi aceea, că s'au aflat, chiar şi între preoţi, persoane singuratice, cari din interes personal, aşazicând au făcut chestiune de speculă (üzérkedtek) din liturghia maghiară, astfel că un

singur caz s'ar puteà cità, când aceia de regulă ţineau serviciul divin în sloveneşte, la ocazii festive însă, când se puteà contà la oaspeţi, ţineau serviciul divin în ungureşte, sau dacă veneau oaspeţi pe neaşteptate, încă în decursul liturghiei treceau la limba maghiară», («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 125). Dar acestea — mai treacă, meargă.

Durerea celor râvnitori la liturghie maghiară creşte însă şi mai mult prin faptul, că — deşì «provincia română» gr.-catolică «s'ar puteà coutrabalansà prin constituirea unei provincii maghiare de legea veche», totuş — s'au aflat «bărbaţi de stat», cari văd primejdie nu numai în constituirea separată a eparhiei maghiare, ci chiar şi în încuviinţarea nelimitată a liturghiei maghiare, de oarece, după dânşii, aceasta ar puteà aveà de urmare desfacerea elementului maghiar de legea veche de către elementul rutean şi astfel în mod mijlocit constituirea naţiunii rutene» («Bp. Sz.» a. 1901, pag. 126).

Cea mai primejdioasă direcţiune în presă se afirmă, însă, tocmai în zilele noastre, cu deosebire de când din Ungvár se face încercarea, ca liturghia slavonă s'o readucă şi la Hajdu-Dorog, citadela cea mei puternică a maghiarimei de legea veche» (tot acolo: pag. 126—127). «E primejdioasă această direcţie, pentrucă oferă un adevărat salvus conductus agitatorilor slavi şi români, travestiţi sub mantaua bisericească» (tot acolo: pag. 127).

«E fapt, că deja înainte, precum şi sub durata pelerinajului la Roma, cu deosebire însă după acesta, la Ungvár s'au ivit atari simptoame, cari lasă a se deduce, că acolo — de sigur contra voinţei episcopului — se afirmă atari influinţe cari fără a aşteptà hotărîrea scaunului papal, vor să îndrume în sens defavorabil chestia liturghiei maghiare» (tot acolo: pag. 136—137). «Aderenţii acestei direcţii se leagă cu mâni cu picioare de ordinul papal dela 1896» şi, după aceiaş, Comisiunea regnicolară a Maghiarilor gr.-cat. este o «companie de ştreberi, renegaţi şi denuncianţi» — (tot acolo pag. 137). Va să zică: chestiunea se agravează; firele ei se complică şi rezultatul devine tot mai problematic — zicem noi, — de oarece (după revista maghiară, acelaş loc: pag. 137) noua direcţie este reprezentată prin bărbaţi de ştiinţă teologi din Ungvár, cărora li-se impută schimbare de front (az ungvári hittudósok homlokváltoztatása).

Maghiarii gr.-cat., ce-i drept, se mângăe cu aceea, că episcopul Firczák Gyula al Munkácsului «nu şi-a spus cuvântul din urmă», iar la acest cuvânt se contează mult, de oarece altmintrelea nici nu poate lucrà Firczák Gyula, pe care întreagă ţara îl ţine de *cel mai maghiar episcop,* care a purtat întotdeauna la inimă cauza liturghiei maghiare nu numai ca pe o necesitate duhovnicească a unei părţi din credincioşii săi, ci şi ca pe o *cauză sfântă a maghiarismului,* iar aceasta a dovedit-o prin aceea că, între împrejurări grele a mers cu Maghiarii săi la Roma». («Bp. Sz.» a. 1901, pag. 139).

Această dulce mângăiere însă este ceva de tot puţin faţă cu greutăţile de atâtea feluri, ivite în calea liturghiei maghiare. De aceea din partea celor interesaţi se pune întrebarea: ce ar fi de făcut dacă autoritatea episcopului de Munkács nu ar fi temeiu suficient pentru asigurarea liturghiei maghiare?

Răspuns la această întrebare se dă în aceea, că Comisiunea regnicolară a Maghiarilor gr.-cat. ar trebuì ori să se disolve, ori — factor social fiind — să păşască pe terenul agitatoric, pentru a duce «lupta de apărare până la extrem» (tot acolo: pg. 140—141). In cazul prim Ungvár-ul ar «rutenizà» (?) neîmpedecat dieceza. In cazul al doilea şansele sunt dubii. «Sigur însă e atâta, că chiar şi în caz de isbândă, sfârşitul acestei căi este desbinarea, adecă aceea, că Maghiarii, ce e drept, se vor eliberà de sub jugul rutean; dar dacă nu tocmai dieceza ruteană, s'ar formà la tot cazul naţiunea ruteană». («Bp. Sz.» 1901, pag. 141). Comisiunea regnicolară aşadar este slabă pentru a duce la sfârşit cauza liturghiei maghiare; tot astfel e slabă şi opinia publică maghiară In cele din urmă însă, cauza liturghiei maghiare o poate aduce în ogaş «ori statul, ori episcopatul de rit latin» (tot acolo pg. 142).

Guvernele de stat, însă neînţelegând pe deplin rostul mişcării Maghiarilor de legea veche pe care au privit-o numai ca un mijloc de maghiarizare, nu au ştiut ce să facă cu politica unionistă a Curţii din Viena, s'o continue ori s'o abandoneze? (tot acolo: pag. 142). «Repetăm însă — zice revista maghiară — că cheia chestiunei de naţionalităţi, şi cu aceasta a chestiunei interne celei mai importante a patriei noastre, zace tocmai în unire. Unirea nu a împedecat[1] ca Rutenii, chiar şi în butul guvernului din Viena, să se

[1] Ea ou cu ou samănă cu povestea «Lupul şi mielul».

contopească cel puţin în mod ideal, în poporul (faj) maghiar, şi dacă aceasta acuma s'ar schimbà, vina nu va fi a unirei, ci a noastră... Avem o convingere tare că prietenia română (înţelege: din partea ungurilor) e imposibilă cu Români neuniţi, sau şi în cel mai bun caz este de un caracter atât de efemer, ca prietenia sârbească... Din contră, prietenia română cu Românii (înţelege: greco-catolici) este posibilă, deoarece pentru aceştia, marea religiositate a poporului de legea veche formează sau ar puteà formà un mai solid punct de gravitaţie către Ungaria catolică, mai mult decât către România schizmatică («Bp. Sz.» a. 1901, pag. 143).

Pe lângă aceasta revista maghiară mai scoate la iveală şi aceea, că: «Rolul, care le revine în chestiunea naţională Maghiarilor greco-catolici, nu e atât de neînsemnat, precum se vede la primul moment. Şi între Ruteni, ei sunt azi stâlpii cei mai puternici ai atitudinei tradiţionale în direcţia maghiară; între Români însă, dacă ar urmà prietenia maghiară română, cei mai chemaţi *ostateci* ai acesteia vor fi tocmai Maghiarii de legea grecească locuitori printre aceia». («Bp. Sz.» an. 1901, pag. 145).

Guvernul ţării încă numai astfel ar puteà duce la sfârşit cauza liturghiei maghiare, dacă l-ar convinge pe regele, că liturghia maghiară o cere pacea religioasă şi naţională, iar aceasta că este în interesul dinastiei. Şi astfel «trebue să ne întoarcem la politica unionistă de odinioară a dinastiei şi să o continuăm în spirit maghiar», îndeosebi faţă de Ruteni... «Dacă regele e câştigat pentru aceasta, în acest caz liturghia maghiară îl costă numai un cuvânt, de oarece liturghia maghiară e lucru bagatel pentru Roma»... (tot acolo: pag. 146).

Cât pentru episcopatul latin, care sub Trefort a fost contra Maghiarilor gr.-catolici, acesta ar fi numai pentru concederea unui bilincvism maghiaro-slav (tot acolo pag. 147); idee care a fost făurită la Blaj (?) din interes de apărare proprie; idee care a fost acceptată şi la Ungvár, care astfel ar scoate Românilor castanele din foc (tot acolo: pag. 148). Bilincvismul acesta însă ar fi negaţia expresă a liturghiei maghiare (tot acolo pag. 148). Şi astfel dela episcopatul latin atârnă în primul loc chestia liturghiei maghiare. Deci, dacă va fi dieceză ruteană şi va fi naţiune ruteană: răspunderea pentru aceasta va fi în primul loc a episcopatului latin (tot acolo: (pag. 148—9).

In caz contrar însă episcopatului maghiar i-ar puteà servì spre cinste, că nu numai a salvat dinaintea decăderii pe Maghiarii gr.-catolici cari se luptă pentru existență; nu numai a împedecat desvoltarea eparhiei rutene, ci prin reluarea în spirit maghiar a politicei unioniste, pornită în direcție antimaghiară, ar împedecà totodată desvoltarea națiunei rutene, ar puteà înfăptuì prietenia maghiară română... și ar puteà deslegà pe cale pur ecleziastică și problema cea mai grea a chestiunii de naționalități (nemzetiségi kérdés), dela care atârnă în primul loc viitorul patriei maghiare» (tot acolo pag. 149).

Imi rezerv să revin la chestiunea aceasta din al *nostru* punct de mânecare. *Dr. Gh. C.*

EVENIMENTE ACTUALE DIN BISERICA CATOLICĂ.

Opera bisericii romano-catolice din orientul creștin.

Tocmai în aceste timpuri de frământare și discuțiune religioasă, și mai cu seamă în momentele cînd la ordinea zilei erà articolul Principelui Max, se ivì un fapt care dădeà dreptate afirmațiunilor Pincipelui în ceia ce privește felul cum Biserica apuseană tratează pe Răsăriteni.

Am spus în cele precedente, discutînd articolul Principelui, că chiar în vremea de față se petrec fapte din care se vede că Roma înțelege numai să domine asupra Orientului și să-l speculeze. Acum a sosit timpul să arătăm și aceasta.

Baroneasa de Uxkull, o credincioasă damă catolică care locuește de vreo cinci ani în Orient, a ținut în Geneva o serie de trei conferențe în care a arătat că, fără a fi modernistă, se simte datoare să arăte relele pe care organele Vaticanului le săvârșesc în Orient cu școalele și cu misiunile lor.

Cei care sufăr mai mult sînt uniții cu Roma, cărora nu li se respectă tradițiunile și se caută toate pentru a-i silì să-și lăse formele cultului lor și să le adopte pe cele romane. Se înțelege, în ocaziunile cele mari, care sînt întrebuințate pentru a face impresiune asupra publicului, nu se perde din vedere a se afirma scumpătatea cu care se respectă particularitățile Orientalilor. In realitate însă un glas ca al baronesei de Uxkull, care vine chiar din locurile în care lucrează romano-catolicii în Orient, arată că starea de fapt e departe de a fi așa și că sărăcia Orientalilor e speculată de multe ori într'un chip neomenos.

Conferențele acestei baronese au fost ținute în Ianuariu 1911 în Geneva, și cuprinsul lor a fost publicat în *Journal de Genève* (25 și 29 Ianuariu 1911), iar în *Revue Moderniste Internationale* (Geneva, Februariu 1911) aceiași baroneasă a făcut comunicări tot în această chestiune.

Ea arată mai întîi ce sufăr Orientalii uniți cu Roma, adică Armenii uniți, Copții uniți, Iacobiții uniți, Melhiții uniți, etc. Misiunile de călugări și călugărițe se înmulțesc în ținuturile lor, se speculează asupra sărăciei lor, patriarhii nu prea dispuși a satisface gusturile Romei sînt îndepărtați, pentru a se ajunge astfel să se obție de la dînșii o supunere necondiționată și să nu mai facă opozițiune încercărilor de latinizare.

Roma a procedat destul de șiret.

Cînd acești orientali s'au lăpădat de frații lor ortodocși, de la care au plecat fără să capete ceva din averi, ea a venit drept la momentul potrivit pentru a le oferì ajutorul ei. Dar odată intrați în brațele sale, ajutoarele s'au tăiat îndată. Cardinalul Gotti, prefectul congregațiunii *Propaganda Fide* de care atîrnă Orientalii, a dat ordin să se înceteze cu trimeterea oricărui ajutor. «Iezuiții, emisarii cei mai credincioși ai Romei, cu cuvîntul și cu scrisul, predicau acelaș refuz de a mai ajutà, fără a da adevăratul motiv, și cu aceste care te făceau să crezi că această măsură de rigoare e provocată de purtarea rea a Orientalilor».

Baroneasa de Uxkull declară că aceasta erà numai o tactică de a constrînge pe Orientali, și mărturisește că iezuitul Julien de Matérye, vechi Provincial al iezuiților, a avut îndrăzneala să-i declare ei înseși: «Această stare de lucruri va durà atîta vreme cît Orientalii nu se vor fi supus decretelor administrative ale Conciliului de Trident». «Și acest argument, prin care astăzi sute de preoți moderniști stau prinși cu lanțuri de carul papalității, îi păreau de o eficacitate atît de hotărîtoare, încât prea reverentul părinte provincial putù afirmà în ziua de 24 Noembre 1910 că înainte de primăvară, Orientalii se vor fi supus și ajutoarele vor curge!»

Roma n'ar mai voí să lase în picioare nimic din ce Orientalii au ca parte deosebită de Biserica latină, nici cult, nici căsătorie a preoților, nici împărtășire sub amîndouă chipurile, nimic, nimic.

Patriarhii orientali au păstrat și sub regimul turcesc oarecare autonomie care le dă dreptul de a strînge impozite, a regulà chestiunea căsătoriei, a moștenirilor, etc., și aceasta le dă oare care vază și oare care independență pe care Roma n'o sufere.

Iată un exemplu de felul cum Roma tratează pe acești Patriarhi: «Acum doi ani Copții uniți din Egipt aveau în fruntea

lor pe un tînăr patriarh de 39 de ani, vechi elev al iezuiţilor, inteligent, cult, poet. Fiind încă episcop, el avù mai multe conflicte cu iezuiţii, între altele acela că a încredinţat conducerea seminariului său preoţilor copţi în loc de a-l încredinţà iezuiţilor. Ales patriarh, iezuiţii care voiau să-l peardă cu orice preţ îl denunţară la Roma, unde fù obligat să se înfăţişeze, sub învinuirea că ar fi abuzat de oare care sume de bani şi că ar aveà idei eretice. El fù primit şi examinat de generalul Dominicanilor, care îl întreabă: «Promiteţi că ne veţi descoperì totul şi că nu veţi spune nimărui nimic?» şi cum patriarhul promiteà că va spune tot, dar că nu se leagă de loc să ţie tăcerea impusă, dominicanul spuse: «Daţi-vă demisiunea, veţi primì 7000 de franci de rentă anuală şi veţi fi primit de Sfîntul Părinte!» Astfel, fără altă formă de proces, în urma unei simple convorbiri private, patriarhul tratat ca vasal, fu executat. Intors în Egipt, el trimese socotelile cerute, pe care Roma le trimese înapoi, exprimîndu-şi nemulţămirea ei. Degeaba demonstră patriarhul că însemnata sa avere personală îl puneà la adăpost de orice bănuială — nu folosì nimic; fu acuzat că e cauză de turburare pentru ţară şi se izbutì în sfîrşit să se înlăture un om care nu se arătà destul de supus faţă de Roma.

«Din contra, iezuiţii susţin mult pe patriarhul Sirienilor care pare cîştigat la opera de latinizare a Bisericilor orientale. Factorii principali ai acestei opere sînt, afară de călugării şi călugăriţele imigrate în mare număr în Orient în aceste timpuri din urmă, delegaţii apostolici, din care cea mai mare parte sînt latini şi italieni şi cărora li se acordă mai multă autoritate decît înşişi patriarhilor. Mai vin apoi iezuiţii care se vîră pretutindenea şi formează după vederile lor, în şcoalele conduse de dînşii, sufletul viitorilor preoţi orientali, şi ţes la întunerec firele politicei Vaticanului.

«Misionarii infiltrează în sufletele copiilor dispreţul faţă de cultul părinţilor lor şi iubirea pentru cultul roman».

După rînduìelile conducerii romane, ţările care posedă o ierarhie constituită trebuie să atîrne de congregaţiunea zisă consistorială, adică de biuroul administraţiunii vaticane care conduce ţările cu o viaţă catolică constituită. Totuşi pentru uniţi se face abatere, fiind în atîrnare de congregaţiunea *Propagandei*, pentru ca opera de infiltrare a spiritului latin să pătrundă cu mai multă rigoare şi stăruinţă, nu pe căile ordinare.

«Inşişi patriarhii nu pot să se adreseze direct papii, ci sînt obligaţi să se îndrepte mai întăi spre cardinalul Gotti, prefectul *Propagandei*, al cărui scop recunoscut şi urmărit cu îndărătnicie e latinizarea Orientului. Printre reprezentanţii cei mai cu vază ai acestei porniri se găsesc cardinalul Merry del Val şi dominicanul

Esser, care se plîngeà către baroneasa de Uxkull că *absorbirea* Orientului ar fi suferit o slăbire sub Leon XIII. Şi acest preot adăugà: «Noi nu voim patriarh la Antiohia».

«Cardinalul Satolli, mort de curînd, erà, dimpotrivă, însufleţit de cele mai bune dispoziţiuni faţă de Orientali. Dar amicii lui n'au fost în stare să biruie partidul opus».

Baroneasa de Uxkull mai spune că administraţiunea centrală din Roma e puţin lămurită asupra stării de fapt din Orient, ba uneori aşa de puţin lămurită, că au loc confuziuni ridicule. Astfel ea povesteşte cazul cînd a vorbit cardinalului Merry del Val despre Melhiţi. Cardinalul i-a spus îndată: «Nu-mi vorbiţi de oamenii aceia. Noi cunoaştem bine pe cei din Veneţia care ne dau destul de furcă prin credinţele şi riturile lor». Cardinalul confundà pe Melhiţi cu Mehitariştii, călugări armeni care au o mînăstire la Veneţia.

Despre relativa autonomie a Orientalilor, puşi sub conducerea şefilor lor religioşi, *Revue Moderniste Internationale* spune următoarele, după revelaţiunile baronesei de Uxkull:

«Roma nu va fi mulţămită decît în ziua când va fi răpit Orientalilor toată puterea lor spirituală. In vremea de acuma se întrebuinţează fără ruşine toate mijloacele. Aceşti eroici creştini, care voiesc mai bine să sufere tot felul de persecuţiuni şi de apăsări din partea Turcilor, numai să nu se lepede de credinţa lor creştină, sînt urmăriţi de toate părţile şi, voind să rămîie uniţi cu Roma, nu se pot bucura nici măcar de protecţiunea pe care Rusia o acordă ortodocşilor. Preoţii lor au fost lăsaţi să moară de foame, şi asta în clipa cînd *Propaganda*, din motivul de averi, refuza o milostenie de 30,000 mărci pe care i-o trimesese Mons. Granito di Belmonte, nunţiul din Viena. Speculează pînă şi asupra mizeriei lor: Sînt patru ani de cînd generalul Palotinilor, preotul Kügelman, erà dispus să trimeată în Orient milostenii de liturghii, cu condiţiune ca episcopii să declare că ei cer liturghii pe preţul de 75 de bani. In chipul acesta s'ar fi putut păstrà plusul de milostenie în folosul ordinului său».

Alt mijloc de a se ajunge la supunerea totală faţă de Roma e de a se lua episcopilor mai dîrji orice putinţă de opoziţiune. In scopul acesta, se caută a se creşte generaţiuni de preoţi devotaţi Romei şi care, la un caz dat, să se poată rîdica împotriva episcopilor lor. Se închid seminarele locale conduse de preoţi indigeni şi se deschid altele conduse de călugări latini care pot creşte spiritul Romei şi să deie preoţi care la trebuinţă să se poată rîdicà împotriva episcopilor lor. Părinţii albi din Africa au un astfel de seminariu la Ierusalim pentru Melhiţi.

Institutele de educaţiune cu care catolicii au inundat Orientul, sînt şi ele de multe ori institute de speculă neomenoasă. Sînt primiţi într' însele orfanii părinţilor ucişi sau ai mamelor închise în haremuri, copii de familii bune, care de multe ori nici în aceste institute nu sînt fericiţi. Au fost deseori maltrataţi şi nu s'a putut ajunge la un tratament mai blînd decît în urma intervenirii... a cui?... a francmasonilor din Paris!

După ce au terminat cu învăţătura în acest institut, orfanii sînt siliţi să muncească încă pentru el, în schimbul întreţinerii slabe pe care au primit-o. Şi aceasta durează ani de zile, creînd astfel mari venituri pentru mînăstire. «E o speculaţiune neomenoasă».

Deşì catolică, baroneasă de Uxkull aduce laude misiunilor protestante ale căror idei religioase declară că nu le împărtăşeşte, dar care fac în Orient operă binecuvîntată şi desinteresată, consacrîndu-se în special creşterii orfanilor. Trăind în Egipt, ea a putut vedeà cum administraţiunea protestantă a ţării a adus acolo dreptatea şi pacea şi o bogată înflorire de opere bune şi dragoste creştină.

Constatînd toate acestea, baroneasa de Uxkull declară că Roma e prea vastă pentru a puteà face bună administraţiune în tot întinsul lumii catolice. Ea afirmă necesitatea descentralizării şi a acordării unei autonomii mai largi diferitelor părţi ale creştinătăţii, adică tocmai ceia ce am arătat şi noi ca singură posibilitate a lumii creştine de pretutindenea de a existà într'un corp unit şi închegat. Ca să ajungă toată lumea creştină supusă numai Romei şi să renunţe la propria sa autonomie, e o iluziune pe care nici catolicii nu o împărtăşesc şi deci politica Vaticanului e o politică irealizabilă. Ne pare bine că puturăm arătà acuma că în lumea catolică de azi există glasuri care cer nu să mai crească centralizarea, dar şi atîta cîtă există cer să se mai slăbească. De aceea baroneasa de Uxkull declară că decît atîtea publicaţiuni moderniste, ar dorí mai bine să vadă apărînd o *revistă anticentralistă.*

Iată, dar, cum clara vedere a lucrurilor duce la aceleaşi rezultate. Principele Max a văzut că unirea nu se poate face decît în starea aceasta de descentralizare, şi de aceia a susţinut unirea pe această bază — singura posibilă ; baroneasa de Uxkull declară şi ea că chiar pentru catolicism starea de azi trebuie să înceteze, fiindcă îi aduce numai pagubă şi nu se poate face o o guvernare luminată. La rândul nostru am arătat că de unire nu se poate vorbi decât în aceste condiţiuni şi, după propriile mărturii catolice, am văzut ce păţesc Orientalii care se lasă în braţele Romei. *Arhim. I. Scriban.*

(Va urma).

CEI MAI VECHI PROTOPOPI ROMÂNI.

In urma cercetărilor istorice se crede, că cei dintâi protopopi cunoscuţi la noi sunt la începutul veacului XVI protopopii din Huniedoara şi cei din Şegheşti. In 1506 se aminteşte un Petru din Socet ca protopop al Huniedorii, pe când, ceva mai înainte, în 1503 se ştie de un protopop cu numele Dan în părţile Crişurilor, în Şegheşti.[1] Existenţa acestor protopopi înainte de înrâurirea calvinismului au făcut pe Dl Iorga să tragă, cu tot dreptul, la îndoială părerea favorită a istoriografilor uniţi despre originea calvină a acestui aşezământ şi să afirme, că aşezământul protopopilor trebue să fie de obârşie greco-slavă, adus din principatele româneşti.[2]

Noi din norocire am izbutit a mai descoperì numele alor doi protopopi români din Ardeal, dintre cari unul este în genere cel dintâi protopop român cunoscut până acum.

In cele dintâi volume din Analele societăţii istorice şi arheologice din Huniedoara, Dr. Solyom Fekete Ferencz a publicat mai multe documente[3] privitoare la Românii din comitatul Huniedoarei. Intre aceste două prezintă pentru noi mai mult interes: unul din anul 1360, în care se menţionează protopopul român *Petru din Ostrov* lângă Huniedoara şi altul din 1411, unde se vorbeşte de protopopul român *Dobrotă din Rìu-Bărbat.*

Iată traducerea românească a celui dintâi document, interesant nu numai din punctul nostru de vedere:

«Noi Petru Vicevoevodul Transilvaniei şi Castelan de Haţeg facem prin aceasta de ştire tuturor, căror li se cuvine, cumcă noi la îndemnarea Domnului nostru, a regelui dată în scris magnificului Domn al nostru, Dionisie, Voevodul Transilvaniei şi Comitele de Solnoc pentru locţiitorul aceluiaşi Voevod, Domn al nostru, pentru universitatea cnejilor şi pentru oamenii de altă asemenea stare şi condiţiune din districtul Haţegului spre a-şi restaurà drepturile, am convocat o adunare generală pe Duminecа a patra după Rusaliile acum nu de mult trecute, la care am dispus

---

[1] N. Iorga, Scrisori şi inscripţii ardelene I. Buc. 1906 p. LX. şi Istoria bis. rom. II. Lista mitr. şi episcopilor români XXII.

[2] N. Iorga, Scrisori şi inscripţii ardelene p. LX.

[3] Dl Bogdan pare a-le fi utilizat în rezumat: Analele Academiei Rom. ser. II. XXVI pg. 20.

a ni-se trimite drept asesori juraţi bărbati apţi şi demni de credinţă din mijlocul comunităţii acelora, adecă 12 dintre cneji, *dintre preoţi şase* şi *de asemenea şase dintre ţăranii români* amintiţi mai la vale. In sfârşit venind ziua fixată pentru adunare am şezut în faţa asesorilor juraţi şi a altor oameni de aceasta stare şi condiţiune din districtul Haţegului, în aceeaşi localitate a Haţegului, şi rezolvând în faţa tribunalului procesele litiganţilor pe o cale dreaptă, s'a ridicat Mic fiul lui Murc din mijlocul celorlalţi litiganţi spunând, că Stoian şi Boian (Stoyan et Bolyen) fii lui Musana, Balota, Bai, Surs şi Nan, nepoţii lui Costea dimpreună cu fraţii şi rudele lor au ocupat şi ţin în posesiunea lor spre paguba şi ştirbirea dreptului său ţinuturile «Reketye» şi «Nyres», cari sunt situate în districtul Haţegului şi cari cu tot dreptul îi compet lui pe baza dreptului de chineziat... pretinzindu-le dela aceia cu tot dreptul. Auzind aceasta susnumiţii Stoian şi Boian, fii lui Musana, Balata, Bai, Surs şi Nan, nepoţii lui Costea şi ceilalţi fraţi şi consângeni, ridicându-se au replicat, că susnumitul ţinut «Reketye» (l-a obţinut) însuşi Costea, moşul susnumiţilor Balata, Bai, Surs şi Nan şi tatăl lor cu sprijinul aceluiaşi Musana, părintele susnumiţilor Stoian şi Boian... ca o o colonizare noauă... Musana... doauă părţi din posesiunea «Reketye»... fără ajutoriul şi fără sprijinul aceluia nu ar fi putut-o cultivà şi conservà, l-au luat, la ei, în posesiunea aceea şi l-au primit de bună voie; iar posesiunea Nyres fiindcă se aflã în toate posesiunile lor de mai înainte şi s'a împărţit între ei, Musana, Tatăl susnumiţilor Stoian şi Boian împreună cu fraţii lui au colonizat-o aşişderea din nou şi aşa le-au avut şi posedat acelea posesiuni, iar lui Mic nici decum nu i-se cuvin... şi observările tuturor cnejilor juraţi şi a altor oameni de aceasta stare şi condiţie din districtul Haţegului e evident. Rugând noi ca asesorii juraţi şi ceilalţi bătrâni, învitaţi de noi în mod legal, să mărturisească adevărul, care-l vor şti, toţi asesorii juraţi adecă chinezii Sarachenus, Prodan cel roşu, Roman, fiul lui Chomac, Mihail fiul lui Gulya (sic) Dan de Cholnocus, Cónstantin de Sălaş, Nan fiul lui Bai, Dumitru fiul lui Bărbat, Basarab cel lnng, Dusa de Dâmsuşi, Vlad de Gunazfolu, aşişderea Petru arhidiaconul de Ostro (Oztro), Zampa de Clopotiva, Balc de Possana (?), Dalc de Dâmsuşi şi Dragomir de Tuştea,

preoţii români ai bisericilor,[1] aşişderea Tatemir cel roşu, Stoian numit cel pitic, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baia fiul lui Buz de Clopotiva, Ladislau fiul lui Zombur, Dragomir de Silvaş şi Mihail, iobagul lui Basarab cel lung şi toţi ceilalţi cneji bătrâni şi ţărani români, luând parte la adunarea noastră după lege şi după obiceiul districtului Haţeg pe credinţa, care o datoresc ei lui Dzeu şi în numele fidelităţii, ce au s-o păstreze sfintei coroane regeşti, atingând lemnul de viaţă făcătoarei cruci spre a spune adevărul şi dreptatea, cu o unanimă mărturisire au întărit răspunsul susnumiţilor Stoian şi Boian, fii lui Musana, cum şi alui Balata, Bai, Surs şi alui Nan, a nepoţilor lui Costea şi a fraţilor lor, că posesiunile numite «Reketye» şi «Nyres» în modul cum s-a spus mai sus aparţin fiilor lui Musana şi nepoţilor lui Costea şi fraţilor lor, fiind colonizate în felul susnumit de antecesorii lor. Astfel, după-ce s'au făcut aceste mărturisiri şi afirmaţiuni din partea juraţilor şi a altor bătrâni şi înţelegându-le noi, am întrebat atunci, în mod legal, cum se impune aceasta oficiului nostru, pe Mic, fiul lui Murc, asupra faptului, dacă ar puteà arătâ el pentru întărirea afirmaţiunii sale ceva în scris... sau ar puteà în ceva contrazice mărturisirii juraţilor.

În sfârşit el însuş, Mic fiiul lui Murc dupăce n'a putut arătà nici un document scris contra mărturisirii juraţilor şi a bătrânilor a recunoscut, că posesiunea ce se chiamă Nyres, pe de-a întregul iar din posesiunea Reketye două părţi cu tot dreptul aparţin susnumiţilor Stoian şi Boian şi fraţilor lor, iar partea a treia din posesiunea Reketye aparţine susnumiţilor nepoţi ai lui Costea şi fraţilor lor, în urma mărturisirii susnumiţilor juraţi şi bătrâni, care însuş Mic, fiiul lui Murc n'a putut-o infirmà cu nici o obiecţiune. Astfel din motivele susamintite convingându-ne că Mic însuş a adus o învinuire necuviincioasă şi nedreaptă, în virtutea autorităţii noastre judecătoreşti am lăsat numitele posesiuni Reketye şi Nyires, adecă Reketye în a treia parte susnumiţilor Balata, Bai, Surs şi Nan, nepoţilor lui Costea cu fraţii lor, iar posesiunea Nyres împreună cu douĕ părţi din posesiunea Reketye susnumiţilor Stoian şi Boian, fii lui Musana şi la toţi urmaşii lor cu drept

[1] Item Petrus Archydiaconus de Oztro. Zampa de Clapatiua, Balk de Possana dalk de domsus, et dragomyr de Tusta, ecclesiarum sacerdotes olachales.

de chineziat, cum e dreptul...... şi i-am încredinţat a le ţineà, posedà şi aveà, fără de a ştirbì dreptul altuia, lăsându-i în posesiunea faptică a acelor două sate. Dat...... în a şasa zi a adunării noastre sus amintite, în anul Domnului 1360». [1]

Al doilea document e un privilegiu al regelui Sigismund din 16 Aprilie 1412. Acesta nu-i altceva decât confirmarea solemnă a unui hrisov dat în 17 Februarie 1411 de către scaunul cnejilor din Haţeg, în care deoparte protopopul român Dobrotă din «Borbátviz» şi consângenii lui, de altă parte fiii cnezului Leel tot de acolo împacă o pâră dintre ei şi împart părţile ce li-se cuvin din chineziatul de Borbátviz precum şi posesiunea de Vizköz. [2]

Protopopul român e numit aici aşa: «Dobrota presbiter valachorum et archydiaconus eorundem, plebanus perpetuus ecclesiae sancti Nicolai de Burbaduizy». [3]

In documentele aceste li-se dă protopopilor noştri numirea de «*arhidiaconi*» uzitată numai în apus, fiindcă ele sunt scrise în limba latinească de vicevoivodul catolic al Transilvaniei, nu încape însă îndoială, că aici e vorba de protopopi româneşti şi ortodoxi. Urmaşii acestor protopopi — cari nu aveau încă o reşedinţă statornică, ci erau aleşi de preoţi şi de mireni, după vechiul nostru obiceiu românesc [4] când dintr'un sat, când dintr'altul — se numesc apriat *protopopi.* [5]

Cu alt prilej, din aceste importante documente, cari arată urma unei vechi organizaţii bisericeşti, vom căutà a demonstrà, că clericii vechi ai bisericii noastre nici nu aveau un rol aşa de trist în vieaţa poporului românesc, cum vreau unii să creadă, nici nu puteau existà fără de o organizaţie bisericească, cum susţin alţii.

Dr. S. Dragomir.

---

[1] A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat Évkönyve, Budapest 1882, pag. 60–62.

[2] A Hunyadmegyei történelmi és régészeti Társulat Évkönyve II. kötet, Arad 1884, pag. 24–29. Vizköz e Hobiţa de astăzi.

[3] Ibidem.

[4] Iorga, Scrisori şi inscripţii ardelene, pag. XLIII.

[5] Idem, pag. 279. E vorba de «officium protophapatus» şi de alt Petru protopopus de Zoczath.

REFORMA OMULUI.[1]

Trăim într'o epocă a reformelor şi a reformatorilor de tot felul. Azistăm la continue reforme în ştiinţă şi arte, în politică şi şcoală, în justiţie şi administraţie, în comerciu şi industrie, în agricultură şi finanţe, etc. Pretutindeni întâlnim o încordată lucrare spre progres şi o febrilă acţiune de a înbunătăţì întreaga ordine socială. O evanghelie după alta îşi găseşte propoveduitori şi ucenici. Un plan de reforme răstoarnă pe celalalt. Se pare că nici nu teren al vieţii nu-şi mai poate păstrà caracterul stabilităţii. Totul e supus unei continue fluctuaţii, totul merge înainte, totul curge.

Mulţi dintre ceice privesc această curgere a vieţii moderne rămân încântaţi de ceia ce văd la suprafaţa ei. Şi într'adevăr, trebue să recunoască oricine, că o atât de strălucită *cultură externă* n'a mai văzut bătrânul nostru planet.

Dar, cei cari nu se lasă orbiţi de strălucirea acestei culturi externe, ci vreau să i aprecieze însămnătatea după merit, îşi pun întrebarea: *oare în mijlocul acestei culturi sunt oamenii de astăzi mai buni şi se simt ei mai fericiţi?* Oare progresele şi reformele timpului nostru fost-au în stare să aducă *o viaţă mai bună,* o ordine socială care să mulţumească aspiraţiile sufletului omenesc în măsură mai mare decum erau ele mulţumite în trecut? Oare acviziţiile culturii moderne fost-au tot atâtea mijloace prin cari să se coboare între oameni mult dorita împărăţie alui Dzeu?

Asupra răspunsului la aceste întrebări nu mai poate sta la îndoială acela, care îşi dă seama de mulţimea strigătelor de nemulţumire şi de curentul pesimist, care formează una din notele caracteristice ale veacului nostru. Unde mai găsim astăzi adevărata *bucurie a vieţii?* De sigur, nu este numai o întâmplare că în centrul preocupărilor mari de azi stă tocmai *problema socială,* care în definitiv nu este altceva decât problema înlăturării răului din vieaţa omenească. A trebuit să se sporească răul şi să se trezească dorinţa de mai bine, ca să se ivească această problemă cu atâta putere. Reformele introduse, ori cât de avântate s'au părut, n'au fost şi nu sunt în stare să deà acestei probleme soluţia posibilă şi pe care fiecare epocă trebue să o deà pentru sine. Aceste reforme se referesc numai la aparenţele răului, nu şi la cauzele lui mai adânci, numai la împrejurările externe ale vieţii, nu şi la izvoarele ei sufleteşti, — din care cauză n'au putut fi înlăturate brutalităţile egoismului şi asprele conflicte, cari agită marea vieţii sociale de astăzi.

Spre a le înlăturà pe acestea şi spre a creà astfel o viaţă mai bună între oameni se cere o reformă mult mai adâncă şi

[1] Din Almanahul scriitorilor dela noi.

mai grea: *reforma omului.* Puterile pentru înoirea socială *în sufletele* sunt a se căutà: acolo trebuesc trezite, cultivate și mereu premenite. Este limpede ca lumina soarelui, că nu poate să răsară o vieaţă nouă fără oameni noi. Reforma referinţelor externe ale vieţii este condiţionată de înnoirea omului sufletesc. Altcum, ea rămâne o reformă la suprafaţă, care n'a schimbat întru nimic adâncurile vieţii şi n'a produs un bine durabil. Fără o înoire a omului sufletesc, a omului cu cele din lăuntru ale sale, nu poţi creà un organism social viu, plin de viaţă și sănătate.

Acest adevăr, care exprimă o condiţie fundamentală a progresului în lume, l-a confirmat Mântuitorul prin cuvintele: «Nu va venì împărăţia lui Dumnezeu văzând cu ochii (*μετὰ παρατηρήσεως* = cu înfăţişare externă, la vedere, cu alaiu), nici vor zice iată aici sau iată acolo, că iată împărăţia lui Dumnezeu *înlăuntrul* vostru este». (Luca 17, 20—21).

Impărăţia lui Dumnezeu se coboară între oameni pe măsura în care se sporesc fiii lui Dumnezeu. Ordinea socială mai bună se introduce prin oameni mai buni, căci ordinea socială nu este un produs al referinţelor mecanice ale vieţii, ci este un produs al sufletelor, al caracterelor. De aceea, problema creării unei ordini sociale mai bune atârnă de problema creării unor oameni mai buni, a unor oameni noi, purificaţi sufleteşte.

Dar oameni noi, renăscuţi sufleteşte, caractere integre, personalităţi morale superioare se pot creà numai aşa, cum dintru început şi-a primit omul viaţa: *prin suflarea unui nou duh de viaţă*, deci prin o putere morală. Numai pe cuceririle culturii externe, ori cât de folositoare ar fi ele, nu se poate clădì o viaţă nouă, cu oameni moraliceşte renăscuţi. Spre aceasta se cere *suflet* şi *inspiraţie* dătătoare de viaţă, inimă curată, duh nou, înţelepciune dreaptă, sădită în inima şi în mintea fiecăruia.

Această putere de prefacere şi înoire a sufletelor este proprie credinţii creştine, harului şi adevărului care prin Christos ni-s'a dat. De el să ne apropiem şi să-l primim în sufletele noastre ca pe un principiu de viaţă nouă, în stare să ne ridice spre înălţimea celui mai mare şi mai sfânt ideal. Lăpădând haina păcatului, să luăm baia înnoirii Duhului sfânt (Tit, 3. 5). Căci numai oamenii purtaţi de duhul lui Dumnezeu sunt purtătorii vieţii, izvorul binelui şi al progresului. Toate darurile cerului şi toate bunurile culturii atârnă în vânt, dacă nu se sprijinesc pe tăria morală a sufletelor. Puterea sufletească a fiilor unui neam e comoara lui cea mai scumpă, capitalul naţional ce-l reprezintă în civilizaţia lumii. Fără ea, agoniseala trecutului se risipeşte, nădejdea viitorului e clădită pe bază de nisip. ***Dr. N. Bălan.***

LIBERTATEA VOINŢII.

«*Dic mihi, quaeso, utrum Deus non sit auctor mali?*»
(Augustin: De libero arbitrio.)

Zilnic putem ceti în ziare despre fel de fel de crime, ce se petrec în lumea largă. In vederea lor ne întrebăm şi noi cu fericitul Augustin: fost-au autorii crimelor oarecumva predestinaţi a le săvârşi, lucrat-au ei în urma unei necesităţi inexorabile, neînvingibile, ori s'au determinat ei înşişi la acţiune prin libera hotărâre a voinţii lor? Sunt faptele lor accesibile cvalificării şi imputaţiunii morale, sau sunt ele numai neşte fenomene, a căror realizare în imprejurările date a trebuit să urmeze în mod necondiţionat şi inevitabil?

După cum aceste întrebări se respund într'un fel sau în altul, se hotăreşte ori de individul este autorul faptelor sale sau nu, ori de el în consecinţă poartă responsabilitatea pentru acţiunile sale sau nu.

S'ar păreà, că dupăce criminalii îşi primesc osânda, prin separarea de către restul cetăţenilor liberi, şi dupăce conştiinţa întregii lumi civilizate îi condamnă, responsabilitatea pentru faptele lor este statorită aşazicând prin unanimitate. S'ar păreà că individul este cauza culpabilă a actului său, că el s'a hotărît cu libertate a săvârşi crima, şi că nu a fost constrâns cumva prin împrejurări să facă ceea ce a făcut. Căci dacă l-a ajuns pedeapsa pentrucă în împrejurările date a lucrat aşa, aceasta înseamnă, că el în aceleaş împrejurări puteà şi trebuià să lucreze altfel.

Ni-se pune deci întrebarea: poate un om în aceleaş imprejurări să voiască şi să lucreze numai într'un fel, sau în mai multe feluri, dupăcum află de bine? Şi ori de este justă pedeapsa şi într'un caz şi într'altul, sau numai în cazul din urmă?

Întrebările aceste sunt de importanţă fundamentală, căci dela răspunderea lor depinde, ori de este ordinea morală o realitate bine întemeiată, sau numai o ficţiune cu totul străină de firea omului?

De mult se poartă cearta în jurul acestei probleme, fără ca însă să se fi putut obţineà un rezultat sigur. Nici acum, după sute ba chiar mii de ani, de când această problemă a devenit obiect de cercetare, nu s'a făcut încă cu destulă hotărîre pasul prim spre înţelegere, nu s'a creat încă o bază comună, dela care să se poată întreprinde analizarea fenomenului atât de complicat al voinţei libere. Toată discuţia de până acum, pare mai vârtos a fi delăturat şi umbra putinţei unei înţelegeri.

Tot ce s'a făcut se reduce la gruparea părerilor în jurul unor numiri, a unor şibolete, cu cari se înzestrează fiecare combatant, încă înainte de a-şi fi fixat pe deplin punctul său de vedere şi înainte de a fi cercetat ori de eticheta sub care îşi prezintă părerile în piaţa ştiinţei, e pe deplin corăspunzătoare, sau e numai o etichetă de contrabandă inconştientă.

Astfel ne vedem adeseori puşi în situaţia unor spectatori de lupte în contra morilor de vânt, de manevrări foarte serioase în contra unor duşmani închipuiţi. Lozinca e: determinist ori indeterminist! Cine se înzestrează cu eticheta indeterminismului trebue combătut fără cruţare, de oarece eticheta aceasta simbolizează părerea absurdă despre admiterea unor acţiuni necauzate (desrădicarea ordinei naturale) iară cine se prezintă ca determinist, este respins a limine, ca unul ce negând libertatea voinţei, periclitează însaş existenţa ordinei morale.

Văzând nesfârşitele certe, am crede că fiecare are o idee clară şi distinctă, despre ceeace înseamnă determinismul şi indeterminismul, sau că ce este a se înţelege sub libertatea voinţei. De fapt însă tocmai neştiinţa aceasta formează pricina de ceartă. Cuvintele determinism şi indeterminism în această corelaţiune au devenit un fel de cuvinte de ocară, neînţelese dealtcum, însă tocmai din cauza aceasta foarte uşor accesibile la fel de fel de presupuneri contrazicătoare.

Să ne închipuim, că se întâlnesc doi oameni, cari nu se cunosc între olaltă, pe cari însă îi cunoaşte un al treilea şi acesta are convingerea întemeiată, că acei doi indivizi sunt aşa de asemănători, încât stai a-i confundà. Întâmplarea vrea însă ca aceşti doi indivizi să aibă porturi diferite, aşa că fiecare dintre ei văzându-l pe celalalt, să-l timbreze de om rău şi periculos. Fiecare va zice în sine: Eu am cutare şi cutare însuşire bună, mulţămesc lui Dumnezeu că nu-s ca ticălosul acela, pentru care numai ură pot aveà, căci am apucat din bătrâni, că oamenii cari umblă în portul lui, sunt oameni răi. Fiecare dintre ei are aceleaş însuşiri bune, însă fiecare presupune despre celalalt anumite însuşiri detestabile.

Acelaş raport îl constatăm adeseori şi între determinişti şi indeterminişti. Cetindu-le expunerile lor pozitive, aflăm aproape acelaş sens, din cauza numirilor diferite însă, fiecare se simte dator, a-i dovedì contrarului absurditatea împreunată în concepţia lui subiectivă cu numirea sub care se prezintă contrarul.

Cearta ni-se prezintă astfel, precum în multe alte cazuri şi în cazul de faţă, *în bună parte numai ca o ceartă pentru cuvinte.*

Fireşte această părere o susţin numai cu privire la expunerea faptelor, aşa cum se prezintă ele în conştiinţa fiecărui individ nepreocupat.

Că tălmăcirea acestor fapte, făcută după date din alte sfere de interese, e diferită la singuraticii filosofi, este adevărat, dară ingerința aceasta străină este nejustificată. Așa de exemplu moniștii, fie ei materialiști sau panteiști, constată în interesul lor aceleaș fenomene psihice, pe cari le avem și noi. Și lor le spune conștiința că sunt liberi în acțiunile lor, și în ei își rostește conștiința morală verdictul neapelabil și nemituibil de aprobare sau reprobare, după fiecare faptă de interes moral, întocmai ca și în noi. Dacă ei însă au deja concepțiile lor despre lume, în sensul că toate se întâmplă cu necesitate absolută, că precum întunecimea de soare se calculează cu ani înainte cu preciziune perfectă, așa și faptele omenești, — cunoscând toți factorii cari conlucră într'un moment dat, s'ar puteà precalculà cu preciziune matematică, atunci în fața acestei presupuneri în care ei cred orbește, ei nu pot face altceva, decât a timbrà de iluziune, aceea ce ne mărturisește conștiința.

Nu mă voiu ocupà de ipotezele diferite, cari se invoacă în sprijinul unei sau altei teorii, căci aceasta ne-ar pune înainte nu mai puțin decât totalitatea problemelor filozofice, discutarea cărora ar reclamà timp și spațiu foarte vast. Dară nici nu e de lipsă de oarece când e vorba de o cercetare nepreocupată este valabilă axioma: că faptele sigure ale experienții au să normeze ipotezele și teoriile, dară nu invers, ca să se nege adecă faptele de dragul unor plăsmuiri ipotetice.

Să încercăm a analizà ce ne spune conștiința despre libertatea voinței, ca astfel prin date sigure să delăturăm șiboletele determinismului și indeterminismului.[1]

Noi zicem că conștiința ne testează, că nu ne decidem într'un moment dat într'un fel, fiindcă într'alt fel ar fi fost cu neputință să ne decidem pe lângă aceleași împrejurări, ci că noi prin liberă alegere ne-am hotărît așa și nu altfel, și că am fi putut dacă am fi aflat de bine, să ne decidem și altfel. Depinde la urma urmelor de noi cum ne hotărâm, sau cu alte cuvinte voința noastră este liberă în acțiunile ei.

Ce înțeles împreunăm noi cu cuvântul «liber»? Pânăce nu decidem în această privință nu putem merge mai departe, căci am trebuì să operăm cu un termin, sub care nu știm ce să înțelegem. Orice confuzie se naște din neclaritatea noțiunilor. Scopul

[1] Notez că aceste numiri își au rostul lor în cadrul unei filozofii anumite, dară numai acolo. Determinismul poate servì ca numire în cadrul filozofiei materialiste și panteiste, iară indeterminismul cred că s'ar puteà plasà fără de contrazicere poate în sfera ideilor profesate de Ioh. Duns Scotus, dela care se derivă terminul «liberum arbitrium indifferentiae». Întrebuințarea lor, pentru designarea altor concepțiuni a produs și poate să producă numai încurcală.

ştiinţei este însă a determinà cu posibilă claritate şi distincţiune noţiunile de cari ne folosim, şi a le separà de altele mai mult sau mai puţin asemănătoare.

Liber este în înţelesul mai larg tot ce nu este împedecat. Libertatea în sensul acesta evident nu este o proprietate caracteristică a voinţei omeneşti. Libere sunt în sensul acesta şi animalele sălbatice, întrucât trăesc în sinul naturii şi nu se află cumva în cătuşi sau în închisoare. Libertatea aceasta se referă aşadară numai la acţiune, deci se bucură de ea toate fiinţele capabile de mişcare şi acţiune, întrucât aceasta nu întimpină obstacole neînlăturabile. Eu am libertatea de a eşi din cameră dacă uşa nu e încuiată, sau şi dacă e încuiată, dar am cheia potrivită în buzunar, la din contră nu-s liber, ci trebue să stau închis în cameră.

În alt sens se ia libertatea când se zice că ceva îşi poate manifestà fiinţa sa fără oarecare alterare din partea unui factor străin. Libertatea aceasta de a se manifestà conform naturii proprii însă iarăş nu constitue o prerogativă a omului, ci ea îi compete fieştecărui obiect din natură. Omul poate în împrejurări diferite să dovedească o ţinută oarecare dictată prin natura sau caracterul său. Poate să doarmă când îi este somn, poate să mânce când îi este foame, poate să se preumble când află de bine, însă şi apa poate îngheţà la o temperatură de 0 grade Celsius, poate să treacă în stare fluidă când creşte temperatura, iar la 100 gr. C. se poate preface în aburi.

Mi s'ar puteà obiectà: E adevărat că ambele aceste serii de manifestări sunt condiţionate prin natura obiectelor, dară totuş este mare deosebire între ele; Omul poate să doarmă când este cuprins de somn, însă tot aşa de bine ar puteà să nu doarmă; în loc să se culce ar puteà să mediteze, să cetească, sau să meargă la o petrecere, ar puteà să nu mânce cu toatecă îi este foame, ar puteà în loc să se primble să facă o scaldă, însă apa nu poate să nu îngheţe la 0° C, nu poate să nu se prefacă în aburi la 100° C. Prin aceasta obiecţiune am ajuns a limità întrucâtva noţiunea libertăţii. Natura omenească nu se poate influinţà respective constrânge de a se manifestà cu aceeaş necesitate, cu care se poate influinţà b. o. apa. Omul posede voinţă, prin care poate rezistà imboldului firesc de a mâncà, pe când apa nu poate să voiască a nu se preface în aburi la 100° C., ea nu are voinţă şi prin urmare este absolut indiferentă, inertă faţă de starea în care se află, ea reagează conform naturii ei, însă cu necesitate la orice influinţă externă. Omul are libertatea alegerei între diferitele posibilităţi condiţionate prin natura sa, elementele anorganice însă sunt supuse cu necesitate oarbă influinţelor externe. Principiul cauzalităţii este valabil în ambele cazuri, deoarece şi

alegerea omului este determinată prin o cauză suficientă, ca și oricare alt fenomen. Modul de determinare a cauzei însă este cu totul diferit. În lumea anorganică cauza produce imediat efectul, pe când omul deliberează înainte de a săvârșì o acțiune, cauzalitatea va se zică e de natură spirituală, e o reprezentațiune, care numai dupăce primește aprobarea rațiunii, provoacă hotărîrea voinții și acțiunea corespunzătoare acestei hotărîri. Cauzalitatea voinții este deci mediată, este mijlocită prin rațiune. Nu cauza ca atare influințează voința, ci în acest scop e de lipsă ca rațiunea să-i acoarde cauzei mai 'nainte puterea de a influință asupra voinții. Acest fel de cauzalitate se numește *motivațiune* spre a se deosebì de cauzalitatea fizică.

Voința omului este deci liberă, în comparare cu obiectele fizice întrucât e determinată prin motive. Libertatea voinței în acest sens nu înseamnă deci, că ar fi o desrădicare a principiului cauzalității, ci numai că ea constitue un anumit fel de cauzare, numit motivațiune.

Se naște întrebarea cum trebue să fie motivele, ca ele să nu pericliteze libertatea voinții, și ori de nu e cumva desrădicată deja libertatea în momentul ce lăsăm voința a fi determinată prin motive?

Ne putem închipuì cazuri când anumite motive ne sunt sugerate, cu atâta putere încât numai de libertate nu mai poate fi vorba. Dacă mă întâlnesc în pădure cu un hoț care îmi sugerează motive foarte puternice, mă amenință cu moartea în cazul când nu i-aș predà portmoneul, orologiul sau în fine orice ar pretinde și eu i-le predau. Am fost eu liber în hotărîrea mea sau nu?

Cei ce neagă libertatea voinții, așanumiții deterministi, zic: hotărîrea aceasta a voinții a fost inevitabilă, în împrejurările date eu n'am putut să voiesc altfel decât așa, voința mea a fost determinată de motivul cel mai puternic, salvarea vieții, și ca așa precum în cazul de față se întâmplă în oricare alt caz, întrucât voința totdeauna se îndreaptă după motivul cel mai puternic. Faptul că noi credem că în aceleași împrejurări am fi putut voì și altfel, ar fi prin urmare o simplă iluziune, provocată parte prin necunoștința noastră, parte prin interpretarea falsă a conținutului ce ni-l oferă conștiința.

Așa zice Spinoza: «Libertatea voinții, pe care pretind a o aveà unii, provine de acolo, că oamenii sunt conștii de poftele lor, însă ei nu cunosc cauzele de cari sunt determinate». Obiecțiunea aceasta este condiționată prin următoarele presupuneri. Spinoza neagă substanțialitatea sufletului omenesc, așa că neexistând eul ca substanță nici nu poate să fie subiectul și prin-

cipiul unei acţiuni, căci din nimic nu se poate derivà ceva. Eul nu se poate hotărî la ceva în puterea existenţii sale substanţiale, căci tocmai existenţa aceasta este fictivă, şi el ca şi alte fenomene, este pe deplin determinat de influinţele externe.

Voluntas, ut reliqua omnia, causa indiget, aqua ad operandum certo modo determinatur... Qui igitur credunt ex libero voluntatis decreto aliquid agere, ocúlis apertis somniant. (*Ethica III. Propos. 2. Schol.*)

Numai Dumnezeu, carele este singura existenţă substanţială, poate să producă o acţiune determinată prin sine însuşi.

Ea res dicetur libera, quae ex sola suae naturae neccesitate existit et a se sola ad agendum determinatur. (*Ethica I. Definitia VII.*

De altă parte Spinoza are în vedere libertatea în sensul indeterminismului absolut sau a aşanumitului «liberum arbitrium indiferentiae».

Obiecţiunea aceasta decade dupăce noi nu susţinem libertatea în sensul amintit şi afirmăm dealtăparte bazaţi pe bune dovezi că eul nostru este substanţial. Noi suntem persoane şi nu suntem numai neşte grămezi de atomi. Noi suntem subiecte şi ca atari capabili de a ne afirmà fiinţa noastră, chiar şi în faţa celor mai puternice impulse externe. Pentru Spinoza însă omul nu diferă esenţial de o piatră b. o. El şi zice că dacă o piatră aruncată de mine, ar aveà conştiinţă, s'ar crede liberă în mişcarea ei, cu toate că eu am constrâns-o să se mişte. (Ethica III. Propos. 2. Schol.) Precum se înşală piatra care ar raţionà astfel, tot aşa se înşală şi omul cu credinţa despre libertatea hotărîrilor lui.

Piatra însă e piatră şi omul e om. Piatra de fapt s'ar înşelà când ar crede că se mişcă liber, deoarece ea nu ştie că eu am aruncat-o. Cauza mişcării ei este fizică, pe când motivele, după care îmi îndrept eu hotărîrile, sunt de natură spirituală. Punctul în care pot fi accesibil influinţei străine de mine, este conştiinţa mea; facultatea intelectuală a sufletului meu este mediul prin care trebue să treacă orice cauză spre a puteà exercità vre-o influinţă asupra voinţei mele. Aşadară nu necunoştinţa cauzelor mă amăgeşte cu fantasma libertăţii, ci libertatea mea se derivă tocmai din faptul că cunosc bine cauzele cari tind a mă determinà, şi că am conştiinţa tot atât de sigură, că ele nu ca atari, nu în puterea energiei lor obiective, ci numai după valoarea ce le-o atribui eu, pot să devină pentru mine motive de voinţă şi acţiune. Dupăcum zice Leibniz, reprezentaţiunile, sentimentele şi dorinţele tind numai a-mi înclinà voinţa dar nu o necesitează. (Theodicee I. § 45). Când însă arunc o piatră nu încerc a-i înclinà numai voinţa de a zburà, ci îi impun mişcarea dorită de mine.

Cu tot dreptul zice Cartesiu: «Despre libertatea noastră suntem aşa de conştienţi, încât nu există altceva, ce am puteà

cuprinde mai evident şi mai perfect (Princ. philos. I. § 41). Deterministii admit şi ei această mărturie nemijlocită a conştiinţei noastre zic însă, că această libertate nu se referă la voinţă, ci la acţiune. Coştiinţa îmi spune că eu pot face ce vreau, adecă sunt liber a săvârşì o faptă dacă o vreau. Întrebarea e ori de pot voì ca să voesc, ori de voinţa se determină de sine sau nu. Schopenhauer crede că voinţa este determinată prin motive şi anume cu necesitate. În scopul acesta induce următorul exemplu: «E la 6 oare după amiazi, mi-am isprăvit agendele oficioase. Acum pot face o preumblare, sau pot merge la casină, dar mă pot suì şi în turnul bisericii ca să observ apusul soarelui, sau mă pot duce în teatru, ba pot chiar să fug în lumea largă şi să nu mă mai întorc. Toate aceste depind de mine, am deplină libertate de a le face, cu toate aceste le întrelas toate şi merg tot atât de liber acasă la copiii şi la nevastă. Tot aşa ar puteà să vorbească însă şi apa cătră sine: Eu pot face valuri mari (în timp de vifor pe mare) pot să curg la vale (în râu) pot să săvârşesc cădere sgomotoasă (în cataracte) pot să sar la deal (în fântâna săritoare), pot să mă prefac în aburi, dară din toate aceste nu fac nimic, ci rămân de bună voe liniştită în lacul limpede. Precum apa numai în împrejurări bine determinate, poate realizà una sau alta din aceste eventualităţi, tot aşa omul din chestiune va puteà realizà una sau alta din diferitele posibilităţi, numai între împrejurări anumite. Până când nu există cauză suficientă pentru lucrarea lui, omul nu poate face nimic, iară dupăce cauza s'a realizat, el nu poate să nu lucreze conform cauzei». (Ediţia Griesebach vol. III. pag. 421).

Şi Schopenhauer comite aceeaş greşală ca Spinoza, întrucât crede a fi în drept a identificà pretinsa ţinută a apei cu cea a omului. Din punctul de vedere al panteismului său voluntarist părerea e justificată, pentrucă fiind voinţa esenţa tuturor lucrurilor, iară aceste numai fenomenele, înfăţişările individualizate în spaţiu şi timp al aceleiaş voinţe, se pot pune în paralelă manifestările apei cu manifestările omului. Se poate zice că precum apa numai între împrejurări anumite se va manifestà într'un fel oarecare şi anume cu necesitate, tot aşa şi omul va puteà voì numai sub influinţa unei cauze, dar atunci cu necesitate.

Omul însă nu este consubstanţial cu apa în sensul metafizic, ci fiinţa lui este *toto genere deosebità* de aceasta. Omul posede în sufletul său substanţial şi spiritual o putere independentă, un eu capabil de a voì, pe când apa este numai un conglomerat de atomi inerţi, supuşi orbeşte oricărei impresiuni.

S'ar puteà obiecţionà mai departe: Dacă eul poate să voiască atunci totuşi voinţa lui trebue să aibă o cauză. Să zicem că eul

este cauza voinţei. Dară atunci care este cauza acestei cauze, care este cauza eului? Trecând astfel dela cauză la cauză am trebuì să percurgem o serie infinită. Seria cauzelor însă nu poate fi infinită, căci atunci efectul, sau în cazul de faţă voinţa eului n'ar fi putut să se realizeze. Cauzele duc la o cauză absolut primă, care este D-zeu, însă pe lângă cauza absolută sunt şi cauze relativ prime, tot aşa precum pe lângă substanţa absolută, mai sunt şi substanţe relative. O astfel de cauză şi substanţă relativ primă este şi eul omului faţă de acţiunile sale. El este un centru relativ de sine stătător, şi întru atât e capabil de a iniţià acţiuni cu dela sine putere. Insă nu în mod absolut, ci după alegerea motivelor.

Şi ştiinţele naturale extind numai în teorie seria cauzelor până în infinit, în praxă însă admit puteri, despre a căror cauză nu mai fac întrebare. Puterea gravitaţiunii bunăoară stă la baza unei serii întregi de fenomene, fără ca cineva să mai întrebe despre provenienţa ei. (Conf. H. Ulrici: Gott u. der Mensch, II. pag. 43). De ce să nu ne servim noi de voinţă ca de o cauză relativ primă, dupăce ea îşi are temeiul în fiinţa substanţială a sufletului?

Dară chiar dacă am trece cu vederea această deosebire între om şi apă, însuş faptul că omul îşi poate reprezentà diferite modalităţi de lucrare, fără ca să fie necesitat a le realizà în momentul când şi le reprezintă, este o dovadă destul de puternică, pentru aceea, că omul nu este sclavul impresiunilor. Schopenhauer continuând cu examinarea ţinutei persoanei din exemplul de mai nainte, ne desfăşură foarte frumos fenomenul veleităţii. El voeşte să explice adecă, pentruce individul respectiv nu-şi dă seama că a trebuit cu necesitate să se hotărască a merge spre casă, ci perzistă în rătăcirea sa ar fi putut să facă altceva tot atât de liber. «Greşala lui provine de acolo, că într'un moment dat el are numai o singură icoană în fantazie, eschizându-le pe toate celelalte. Dacă îşi reprezintă acum motivul, pentru una din lucrările propuse ca posibile, el simte imediat influinţa motivului asupra voinţei sale, solicitate printr'ânsul. Terminul tehnic pentru această stare e veleitate. În loc de a preface veleitatea în voinţă, omul îşi reprezintă succesiv alte motive, având mereu conştiinţa că poate face ce vreau». (O. c. pag. 422).

Analiza aceasta psihologică este de mare importanţă şi e foarte aptă a clarificà problema noastră. Am amintit deja mai înainte, că singurul mediu prin care voinţa noastră poate fi influinţată de o impresiune străină e conştiinţa, prin urmare tot ce este în conştiinţă, are posibilitatea de a influinţà direct asupra voinţei. Dacă voinţa noastră, n'ar aveà nici o putere de a se de-

terminà singură, ar trebuì să stea totdeauna la dispoziţia reprezentaţiunilor noastre. Ori ce reprezentare ar trebuì să'mi pună imediat în lucrare voinţa, tot aşa de necesar, precum orice cauză fizică produce cu necesitate şi fără amânare un efect fizic. Vedem că şi Schopenhauer constată, că în realitate nu e aşa. Reprezentaţiunea deşì momentan este singură stăpână pe constiinţă, nu produce voinţă, ci numai veleitate, sau cu alte cuvinte ea nu produce efectul corăspunzător, ci cum zice tot Schopenhauer îl «solicitează» numai, întră aşa dară în pertractare cu un al doilea factor, aşteptând ca acesta să se decidă. Vedem dară, că în ultima instanţă acest al doilea factor, adecă voinţa are să decidă ori de reprezentaţiunea cutare, este deamnă de a se considerà ca motiv de acţiune sau nu. Insaşi voinţa îşi însuşeşte deci motivul dacă îl aflà de bun, iară nu acesta se impune cu necesitate. Reprezentaţiunea bate la uşă şi aşteaptă. Voinţa deliberează, se aflà în starea veleităţii, până ce nu se decide în mod definitiv, pro sau contra după cum află de bine.

Un obiect fizic, nu e capabil de o astfel de ţinută. El nu poate să delibereze mai nainte ori de va urmà sau nu va urmà imboldului estern, ci efectul se produce în momentul când influinţează cauza fără nici o amânare. De câteori nu se întâmplă însă că omul în chestiuni mai importante, deliberează, cumpăneşte lucrurile, zile septămâni ba chiar luni întregi.

Iată în ce constă libertatea voinţei omeneşti, iată de ce suntem în drept, deşì avem numai o libertate relativă, a ne socotì autorii adevăraţi şi responsabili ai faptelor noastre.

La Schopenhauer găsim şi alte locuri, din cari rezultă cu evidenţă, că nici el n'a crezut în determinarea absolută a voinţii, deşì el apără determinismul, şi el însuşi judecând a potiori este determinist.

El zice: Omul lasă ca motivele să-şi încerce de repeţite ori puterea lor faţă de voinţa sa, (O. c. pag. 415) prin ceea ce recunoaşte că omul se deosebeşte de obiectele naturii moarte. Dacă două forţe influinţează asupra unui obiect, acesta nu deliberează să urmeze sau să nu urmeze unuia sau altuia din aceste forţe, ci în mod necesar şi fără hezitare se mişcă în direcţia rezultantei acestor două componente, respective în direcţia diagonalei paralelogramului celor 2 puteri.

Omul după cum zice şi Schopenhauer «*însuşi acoardă puterea de influinţare unui motiv*... «omul poate deliberà şi întru atâta la tot cazul este relativ liber, este esimat de sub influinţa strict determinătoare a obiectelor din intuiţiune, cărora animalele le sunt supuse în mod sclavic». (O. c. pag. 414).

Libertatea voinţei ni se impune cu atâta putere încât un determinist ca Schopenhauer a trebuit să pună pe hârtie aceasta propoziţie ca mărturie nu pentru ci în contra învăţăturilor sale.

S'ar puteà obiecţionà că deliberarea este numai efectul influinţării eului de cătră mai multe reprezentaţiuni în acelaş moment.

Obiecţiunea aceasta însă în parte este delăturată deja prin observarea de mai nainte. Obiectele fizice nu deliberează când stau sub influinţa mai multor impresiuni, ci urmează fără hezitare puterii rezultante. Omul dacă ar fi supus cu necesitate impresiunílor, încă n'ar puteà să delibereze, ci ar trebuì să se decidă imediat în direcţia rezultantei impresiunilor. Faptul că el deliberează însamnă, că el alege între impresiuni şi când s'a decis urmează uneia dintre ele respingând pe cealaltă, sau dacă voieşte se decide pentru o acţiune corăspunzătoare unui motiv, ce mijloceşte între două impresiuni. Hotărîri de felul acesta din urmă provoacă întrucâtva aparenţa, că efectul, adecă voinţa, ar fi determinată de rezultanta celor două impresiuni. Dară că această hotărîre medie nu este provocată cu necesitate, ci e aleasă de voinţa noastră prin un act liber, rezultă deja din faptul, că noi putem să abandonăm cu totul o impresiune oarecare, şi să ne decidem pentru alta sau pentru nici una.

Să ne gândim la Iuda Iscarioteanul. El stă în faţa a două motive: deoparte stima, poate chiar iubirea cătră dumnezeescul învăţător, de altă parte iubirea de arginţi, doauă impresiuni opuse. Este oare urmarea că, fiind iubirea de arginţi întrucâtva contrabalansată prin stima şi iubirea cătră Christos, Iuda îl va vinde pe Mântuitorul numai în măsură mai redusă, decât atunci când acest al doilea motiv nici n'ar fi existat? Este Christos mai puţin tradat?

In lumea fizică aşa ceva este cu neputinţă. Pământnl nu poate să voiască a nu mai urmà într'o bună zi puterii de atracţiune a soarelui, şi să-şi continue calea în direcţia tangenţială, nici nu poate să se decidă odată, de a-i abzice ascultarea puterii centrifugale, şi astfel să se arunce în soare.

Adeseori se întâmplă, că meditând asupra lucrurilor ce ar trebui să le fac, ştiu că înainte de toate ar trebuì să săvârşesc un lucru oarecare de interes foarte mare pentru mine, meditând însă mai departe îmi uit de el, şi fac altă ceva. Ar puteà vreodată un obiect fizic să-şi uite a urmà unui impuls? Nici odată!

Cei ce neagă libertatea voinţei zic mai departe. Dacă omul are un suflet substanţial, atunci acesta trebue să aibă anumite înclinări şi dorinţe înnăscute, aşa că aceea ce ni-se pare a fi voit cu libertate, la urma urmelor este strict determinat prin aceste însuşiri caracteristice, aşa că pretinsa libertate a voinţii este totuşi numai o iluziune. Omul lucrează aşa cum este: *operari sequitur esse.*

(Va urma). *Dr. P. Roşca.*

DIN CĂRŢILE BUNE.

Legea sinodală din 1872 pentru biserica ortodoxă a României, stabileşte ca limită de vrâstă pentru candidaţii la treapta episcopatului 40 de ani. Cei cari n'au împlinit această vrâstă, conform acestei legi nu pot fi aleşi ca episcopi. Noua lege sinodală, votată în anul 1900 şi care a produs tulburările în biserica ortodoxă din Regat, în acest punct a lăsat nemodificată legea din 1872. In alte privinţe legea veche s'a modificat spre rău, dar în privinţa acestui punct nu s'a modificat spre binele bisericii. În decursul tulburărilor bisericeşti ivite de atunci încoace, s'a constatat până la evidenţă că cu oamenii vechi, ale căror scăderi poartă mare vină pentru răul de astăzi, nu se poate aduce îndreptarea dorită în sânul acelei biserici. Prin urmare trebuesc chemaţi *oameni noi* în fruntea bisericii, cari să aducă cu sine un spirit nou. Dar astfel de oameni se găsesc numai în generaţia mai tineră, care n'a ajuns la vrâstă de 40 ani. Ce rezultă de aici? Rezultă că trebue modificată legea rea, care se pune în calea înaintării oamenilor capabili şi deci în calea progresului bisericii. Modificarea aceasta e întru toate admisă de dreptul canonic al bisericii ortodoxe, care nu cere decât *30 de ani* pentru candidaţii la episcopat; ea e admisă şi de principiile de drept şi legiuirile civile, iar mai presus de toate e reclamată de interesele mari actuale ale bisericii şi neamului nostru.

Toate aceste consideraţiuni le desfăşoară pe larg o broşură apărută de curând sub titlul: «*Vrâsta ca împediment la alegerea în episcopat*», studiu canonic şi juridic. Bucureşti 1911, pag. 44. Broşura aceasta, care poartă iscălitura «*Creştin*», e un sfătuitor bun şi venit la timp pentru cei cari au putere să hotărască de soartea bisericii ortodoxe din Regat. Din luminoasele şi convingătoarele expuneri documentate ale acestei broşuri, reproducem în cele următoare capitolul al II, care dă răspuns în chestie cu provocare la experienţă, raţiune şi bunul simţ. Fiindcă expunerile în multe privinţe se potrivesc şi la noi, atragem deosebita atenţiune a cetitorilor asupra lor. Iată-le:

«Am văzut că în Statul român cineva nu poate ajunge episcop mai înainte de a împlinì vrâsta de 40 de ani. Dar pentru ca să ajungă cineva episcop la această vrâstă, trebue să se găsească o eparhie vacantă, coincidenţă care se întâmplă rar. Sunt puţini clerici care au norocul de a devenì episcopi când au împlinit acest număr de ani. In generalitatea cazurilor ajung episcopi dela 50 de ani înainte.[1]

[1] Aşa a fost cu Iosif Bobulescu, Inocenţiu Moisiu, Silivestru Bălănescu (la 48 de ani), Iosif Naniescu, fostul Mitropolit al Moldovei (la 55 de ani), actualul Mitropolit al Moldovei, Pimen, ales episcop la 50 de ani, etc.

Va să zică, în realitate, cineva ajunge episcop dupăce energia vieţii sale începe a mai slăbì, dupăce a trecut de perioada când se zice că omul e în putere şi în floarea vrâstei.

Ne întrebăm: E folositoare starea aceasta pentru Statul român şi asigură ea aşezarea Bisericii pe un picior de viaţă activă şi energică?

Trebuie să răspundem categoric: nu!

Nu, pentrucă tinereţea e perioada când omul e mai viu, mai gata de lucru, când mai uşor dă ascultarea şi se impresionează de diferitele curente şi idei care circulă în societate. Şi deoarece progresul e înoire şi adaos la cele vechi, câtă trebuinţă nu e ca în Biserică să avem bărbaţi în stare a se interesà de toate mişcările şi plini de puterea de a realizà cele bune!

Tinereţa mai e şi timpul când omul priveşte mai cu încredere în viitor şi când găseşte în sine puteri pentru a duce la realizare un ideal oarecare. Atunci omul e mai însufleţit, mai dornic de a face ceva şi mai plin de credinţă că ideile pe care le nutreşte se pot şi realizà.

E de mare trebuinţă să foloseşti perioada aceasta când omul e stăpânit de credinţa, când n'a apucat să aibă desiluzii, pentrucă credinţa dă aripi şi înviorează şi face pe om să se arunce cu energie în lupta pentru ducerea la realizare a idealului său.

Orice muncă şi orice viaţă însă are în sine desiluzii. Dupăce a trecut o bucată mai lungă de vreme, omul îşi mai lasă din ideile care îi erau scumpe odinioară. Nu că le părăseşte cu totul, dar îşi mai pierde din ideia că se pot realizà. Pierde nădejdea, se lasă de ele, devine sceptic. Mai cu seamă dacă n'ai avut norocul să te poţi înfăţişà cu ele şi să le susţii în perioada tinereţei, când gândul îţi erà numai la dânsele, după trecere de 15—20 de ani eşti mai puţin însufleţit, mai desgustat. Ai văzut de atâteaori călcat ceeace pentru tine erà scump, te-au amărît prin nepăsarea cu care au stricat tot ce pentru tine erà un ideal, şi astfel, când puterea ţi s'a mai dus, când căldura ta şi încrederea în viitor au mai slăbit, când desgustul, scepticismul şi desiluziile au mai aruncat ceva din pulberea lor asupra entuziasmului tău, abià atunci eşti chemat la lucru!

In astfel de împrejurări sigur simţi că nu mai poţi face ceeace ai fi făcut odată, dacă din vreme ai fi fost pus unde trebuià.

Unde mai pui că la o vrâstă mai înaintată omul nu vine numai cu entuziasmul şi cu puterea de muncă slăbite, dar şi organismul e mai uzat, grija de sănătate se impune mai mult. Omul întoarce mai multă atenţiune către sănătatea care trebuie cruţată, către semnele de boală cari se arată. Grija de el, de viaţa lui îl preocupă mai des, nu mai este în timpul când e mai gata să facă abstracţiune de sine şi să trăiască mai mult pentru idealurile sale. Trebue să te mai cruţi să nu te încordezi prea mult, să nu te expui, să mai laşi treaba în grija altora.

Ei bine, toate aceste consideraţiuni nu au nici o greutate când e vorba de trebuinţa unei activităţi intense şi pline de energie în Biserică?

Nu sufere însuşi serviciul când omul e cu gândul mai mult să se cruţe, să nu se expuie, să nu se obosească, când grija alifiilor şi a doctoriilor începe a-l stăpânì mai des?

Unde mai pui că omul pus la lucru într'o perioadă mai tânără are mai mult timp înaintea sa pentru realizarea unui plan de activitate! Altfel lucrezi şi altceva înseamnă activitatea ta când ai 40 de ani de lucru înainte, şi altfel când ai numai 20 sau 15, şi aceştia tocmai în timpul când eşti mai uzat şi mai puţin însufleţit.

Când ai înainte o perioadă de timp mai lungă, ai şi răgazul de a vedeà roadele, ai şi credinţa şi energia mai multă dela care în mare număr de cazuri atârnă succesul, ai când observà şi unele greşeli cari trebuesc corectate, ai şi când face şcoală şi a lăsà după tine o generaţiune formată şi pregătită, etc. etc.

Oare Veniamin erà tot celce este astăzi în istorie dacă ajungeà episcop pela 50 de ani? Foarte sigur că nu! Incepând însă dela 24 de ani, el a avut când să se formeze, când să facă experienţă, când să urmeze un plan, când să formeze bărbaţi pregătiţi pentru Biserică. Şi, într'adevăr, dela el până azi aproape n'au mai fost în Biserica noastră bărbaţi cari să se îngrijească de formarea unor adevărate cadre pentru toate serviciile Bisericii.

De câtă trebuinţă e colaborarea tineretului la conducerea unei instituţiuni, afirmă cu tărie şi un bărbat, bătrân pe când scrià, de autoritatea lui Gladstone. El spune, în cartea sa «Questions constitutionelles»: «E în adevăr în Parlament un rol şi o sferă de acţiune pentru oameni de o vrâstă mijlocie şi chiar pentru cei ca mine cari au trecut această vrâstă. Dar nimic nu poate compensà lipsa oamenilor tineri de cari am aveà trebuinţă pentru viitor şi cari ar trebuì să fie elita ţării».[1] «Gladstone susţine chiar că tinerii sunt oamenii cei mai apţi pentru a servì ţara, căci principala ţintă a celor maturi e să se servească pe ei înşişi, şi că creşterea prea mare în Parlament a numărului de oameni în vrâstă e o calamitate naţională».[2]

Chiar când n'ar trebuì să mergem atât de departe cu aprecierea tinereţei, cum declară d-l Dissescu în cursul său de Drept Constituţional, tot avem în cuvintele lui Gladstone constatarea că tinerimii trebuie să i-se deà o parte însemnată la conducerea unei instituţiuni.

Şi noi în aceste împrejurări să ne închidem cu biserica noastră şi s'o dăm pe mâna numai a celor bătrâni!

Dar în Biserica română din Regat aplicarea acestor consideraţiuni devine şi mai urgentă şi mai constrângătoare. Intr'adevăr, Biserica noastră este deja un aşezământ învechit, în care lipsesc oamenii care s'o aşeze la înălţimea timpului şi a cerinţelor societăţii. Ea nu are organele

---

[1] Citat după Dissescu. Cursul de Drept Public Român, volumul II: Drept Constituţional, Bucureşti, 1890, p. 626.

[2] Dissescu, Op. cit,. ibidem.

de conducere superioară care să înţeleagă ce trebue şi să facă din Biserică un institut activ de moralizare şi îmbunătăţire socială, cum e în alte părţi. Dacă în Biserica noastră s'au arătat în timpul din urmă oarecare simptome că problemele timpului sunt înţelese şi că există şi dorinţa şi energia de a lucrà în sensul satisfacerii lor, aceasta a avut loc numai la micul număr de tineri însufleţiţi care lucrează în societatea noastră. Apoi oare tocmai în aceste împrejurări, când s'a ivit ocaziunea de a face îndreptări, şi când urgenţa acestor îndreptări e recunoscută de toţi, oare tocmai acum trebuie neglijată ocaziunea şi să pierdem pe puţinii tineri activi pe care-i avem?

Se pare unora că înaltele demnităţi sacerdotale nu ar fi compatibile cu tinereţea, ci numai cu vrâsta înaintată şi cu barba albă.

Nu negăm că bătrâneţea cuprinde în sine oarecare îndemn la veneraţiune. Dar asta nu exclusiv, ci numai dacă e unită cu anumite calităţi de înţelepciune, cinste şi virtute. Când acestea însă lipsesc, bătrâneţea scandalizează cu mult mai mult decât tinereţea.

Ei bine, la noi lucrurile nu stau cum ar trebuì să fie şi ar fi greşit şi în paguba bisericii de a ne gândì să menajăm pe cei bătrâni, fiindcă sunt bătrâni. Căci scandalurile în biserică au fost şi sunt partea celor bătrâni, pe când tineretul e mult mai cuviincios, mai moral, mai virtuos, mai stăpânit de frica lui Dumnezeu şi de ruşinea de oameni. Dacă ar fi să ne luăm după ce vedem la noi în biserică, adevăraţii bătrâni sunt tinerii ei sunt aceia cari ar puteà da lecţie de morală şi celor bătrâni.

Apoi dacă e aşa, de ce avem nevoie în biserică? de figuranţi? de figuri stricate de viţiu?

Nu, avem nevoie de vieaţă curată şi austeră, de oameni cari stau mai presus de plăcerile omului de rând.

Ei bine, aceştia se găsesc astăzi nu între bătrâni, ci între tineri. Ori cât de ciudat pare lucrul, scandalurile bisericeşti şi toate murdăriile care se ştiu, sunt numai la activul bătrânilor, scandaluri cari mai explicabile ar fi la cei tineri. Totuş, acei dintre ei cari pot fi primiţi la cârma bisericii, nu le au.

Şi dupăcum e o greşală a zice că treapta bisericească înaltă trebue conferită numai celui cu barba albă, şi că ar fi incompatibilă cu vârsta tinereţei, tot aşa e o greşală la noi de a vedeà în servitorul altarului numai un oficiant al liturghiei. Tocmai din cauză că e privit drept mijlocitor al unor acţiuni sfinte, se pare mai potrivit ca servitorul bisericii să fie mai bătrân, cu atât mai bătrân, cu cât e mai mare.

In realitate, servirea bisericii e mult mai întinsă decât atâta şi cere imperios oameni tineri în serviciul ei.

In biserica noastră mai toate sunt destrămate şi dărăpănate. Fiecare îşi poate permite orice fără a se îngrijì că i se poate întâmplà ceva. Foarte puţini se simt obligaţi să fie la datorie. Nimenea nu se îngrijeşte să urmeze vre-o îndrumare, iar viţiul stăpâneşte nesupărat. Fiecare îşi este lege

pentru sine şi nu are conştiinţa că este un cap care-l îndeamnă la lucru şi căruia are a-i da socoteală. Cu un cuvânt avem a face cu o instituţiune în care nu se face mai nimic, în care se continuă o vieaţă apatică, fără nici un plan, şi în care s'a încuibat viţiul.

Pentru a îndreptà această stare şi a alungà viţiul, pentru a întronà în loc virtutea şi munca conştientă şi sistematică, trebue o muncă titanică şi o voinţă şi energie de fier. Greutăţile de biruit vor fi imense, lupta cu viţiul, care nu se lasă bătut cu una cu două, va fi înverşunată, Unii nici nu vor aveà curajul s'o înceapă. Vor începe-o numai acei cari vor fi prea încălziţi de idealul lor şi cari vor fi atât de morali, încât să nu se teamă de asalturile viţiului.

Cine vreà îndreptare în biserică, trebue să caute pe aceşti oameni. Ei nu se găsesc însă decât între tineri.

Alegerea dintre bătrâni va însemnà numai că nu se doreşte îndreptarea, ci tot păcatele care au adus atâta scandal.

Deci şi din punctul de vedere al raţiunei reci, şi din acel al împrejurărilor în care se află biserica noastră, o schimbare în felul de recrutare al clerului înalt se impune. Trebuesc date jos barierele vârstei, pentrucă actualmente ele sunt numai bariere pentru ocrotirea viţiului şi darea de mal a bisericii».

DARVINISMUL ANTROPOLOGIC.

I.

Avântul, care l-au luat în zilele noastre ştiinţele naturale a inpregnat un caracter special secolului în care vieţuim. Mai întâi de toate, trebue să admirăm desvoltarea technicei, care a schimbat cu totul condiţiile de producţie şi comunicaţiune împodobind viaţa omului cu o mulţime de lucruri nouă şi plăcute, pe cari nu le cunoşteau înaintaşii de-acum o sută de ani. Ştiinţa şi-a serbat triumful şi îl serbează încă până acum, pe multe terene aşa încât nu ne poate mirà faptul, că s'a cercat a se pune pe temelii ştienţifice ori şi ce concepţie de viaţă, ceeace înseamnă tot atâta cât, că s'a năzuit a reduce viaţa numai la faptele experinţii empirice. O astfel de încercare a fost şi *«darvinismul»*, despre a cărui hipoteză evoluţionistă am vorbit în articolul trecut, arătând, cum îşi imaginează aderenţii lui, că s'a desvoltat pământul din acea negură originală chaotică, până la strălucirea poliformă şi policoloră a plantelor, paserilor şi animalelor de azi. Ne mai rămâne ca să rezolvăm încă o chestiune şi poate pe cea mai principală dintre toate: *de unde e omul?* Nu cred să se fi făcut undeva mai mult abuz şi mai multă neînţelegere de opinii, cu păreri şi hipoteze hezardate, ca la întrebarea despre originea omului. Problema pasionează azi, atât pe oamenii de ştiinţă, pe studenţi, cât şi massele popoarelor mai

culte şi fiecare ţine să'şi spună părerea cu mai multă convingere şi competinţă, de cât chiar s'ar pretinde. (*Schwalbe:* Vorgeschichte des Menschen Vorrede 1904).

Se 'nţelege de sine, că toate cercetările făcute cu seriozitatea matură a omului de ştiinţă şi sprijinite pe fapte empirice sigure, le vom acceptà şi considerà cu cea mai mare plăcere. Dar să nu vie nimeni şi să ne numească ignoranţi, dacă ne vom ferì însă ca de un venin puternic de rezultatele şubrede ale lui *Haeckel,* a cărui arbore genealogic, cum vom vedeà mai jos, îşi înalţă îndrăsneţ ramurile prin cele mai fantastice şi strălucitoare regiuni ale fantaziei! Faptul se va comentà singur pe sine dacă voiu cità numai o pagină din vestita sa carte ce se chiamă «*Stammbaum der Primaten*». La pagina 99 cetim următoarele lucruri: *Haeckel,* adecă consideră de cei mai vechi străbuni ai omenirii pe aşa numiţii *Archiprimates,* cari nu sunt alta însă decât numai o icoană a fantaziei sale, fără de nici o existenţă reală. Din ei, îşi trag originea *Pachilemures,* reprezentaţi prin *Lemuravidae,* despre cari se exprimă iar în termini foarte generali. Din aceştia se cobor apoi *Necrolemures,* despre cari nu se ştie iar nimic sigur. Cei din urmă ar trebuì să fie oarecum protopărinţii maimuţelor, conform opiniilor lui *Haeckel.* Ca formă specială de maimuţă, din care ar descinde apoi omul, e numit *Archipitecus,* adecă maimuţa străbună. Se 'nţelege că şi ea e o simplă invenţie a unei fantazii neînfrânate. Iată cât de şubrede sunt rezultatele acestui arbore genealogic; dintre ramurile lui, unele sunt sau fictive, sau aproximative numai. Din *Archipitecus,* descinde în linie dreaptă gibonul străbun (*Bothilobates).* Nici acesta n'a existat vre-odată. Din gibonul străbun, s'a format apoi *Pithecanthropus erectus* deoarece întreaga stiinţă, la scos din sânul strămoşilor omenirii; deaceia *Haeckel,* l-a botezat ulterior altfel şi i-a spus să fie, omul primitiv mut Dar, că şi în cazul de faţă avem de-a face tot numai cu o poveste, e foarte clar. Acest *Homo alalus* a născut pe faimosul *Homo stupidus*, omul tâmpit! Să fie oare şi acesta un vis al fantaziei? In fine din coapsele lui Homo stupidus, descinde *Homo sapiens.* Singure numai cele două forme din urmă, sunt reale, dar eu cred, că nu pare foarte corect a alergà la el şi de-al declarà tocmai pe acest *Homo stupidus,* de proto-părinte al nostru! Nu-i necesar, socot, ca să comentăm faptul mai departe. — Să urmărim însă mai de-aproape teoria evoluţionistă.

Paleonteologiei i se atribue azi rolul de retroconducător şi călăuz în întunerecul vremurilor preistorice, la leagănul omenirii, iar zoologia şi antropologia au să ne spună ce ştiu despre originea lui însuşi ştiinţele naturale.

In clima paradisiacă a epocei terţiere pare a nu fi putut vieţuì încă omul pe pământ. In straturile terţiere, s'au aflat numai resturi fossile de o specie mai superioară a maimuţelor anume de gorile şi gibboni. Cele mai vechi urme ale omului, se află mai întâi în straturile quartere, adecă după calculările unor geologi cam cu 30,000—40,000 de ani înainte de noi, şi

totodată înaintea epocei vechi diluviene. Astfel de curând s'a aflat, spre pildă, în nisipul din satul *Maneo*, lângă *Heidelberg*, o falcă omenească petrificată. Mai cunoscute sunt însă resturile fossile de oameni, aflate la *Neanderthal* lângă *Düsseldorf* la *Spy* în *Belgia*, la *Krapina* în *Croaţia* şi de la *Sipka* din *Balcani*. Din epoca diluviului de mijloc şi nou, s'au aflat mai multe resturi fossile de oameni. Deosebit de tare ne pot interesà însă pe noi, lucrurile, cari s'au aflat în peşterile dela *Cromagnon* în *Dordogne* şi de la *Schaffhausen*. Care-i prin urmare originea omului ce există din timpuri atât de străvechi? Este poate, el, adecă cununa tuturor fiinţelor vieţuitoare? Să nu fie el oare nimic alta, decât singur rezultatul final al evoluţiei, adecă, să zicem aşa cel mai perfect şi măestru resultat? A existat poate de la început un germene viu, cu dispoziţia şi menirea ca să devină odată om, sau el s'a desvoltat simplu numai din aşa numitele maimuţe antropoide? Insuşirile lui corporale, nu ne atrag oare atenţiunea asupra unui şir oare care de strămoşi comuni, ai omului, şi ai maimuţii, ce există înaintea maimuţelor propriu zise, adecă asupra aşa numiţilor primaţi, despree cari am vorbit, încât omul să nu mai fie silit a presupune de părinte al său pe maimuţă, ci să creadă că se află faţă de ea în relaţie numai de văr? Capacitatea lui intelectuală se fundamentează oare numai pe desvoltarea mai departe atât quantitativă şi qualitativă a creerului? Se poate deduce originea corpului său, din corpul animalic, ce urmează ca să facem cu credinţa noastră, care ne spune, că omul a fost creat de mânile lui Dumnezeu? Am încetat noi, astfel poate de-a fi şi mai departe chipul, asemănarea şi copìi lui Dumnezeu? Oare speranţa noastră în nemurirea sufletului, se fie numai un simplu vis amăgitor?

Hipoteza maimuţelor despre originea omului se sprijineşte pe considerări generale şi pe rezultatele speciale, ale zoologiei comparative. Legea evoluţiei, cum am auzit, stăpâneşte întreg universul, şi materia neînsufleţită, şi regnul vegetal şi animal şi şi pe om. Legile naturii, nu fac ecscepţii şi nu oferă privilegii, nici chiar acestui neobosit *homo sapiens!* Atât în *faună*, cât şi în *floră*, rassele şi speciile mai superioare, s'au ivit mai întâi abià atunci, când pământul, clima, razele soarelui şi ploaia ofereau destule garanţii pentru vieaţă, pentru propagarea şi susţinerea noilor specii. In fine apare şi omul, ca cea mai desăvârşită fiinţă, abià în ultima formaţie geologică, adecă în epoca quartieră. Susţinând şi mai departe principiul biogenetic, că ontonogeza e o recapitulaţie puţin schimbată prin conformare a filogenezei, sau cu alte cuvinte admiţând, că fiecare fiinţă vie, în desvoltarea sa embrională percurge cu puţine schimbări toate treptele evoluţiei ce s'a săvârşit pe vremuri, susţinând apoi valoarea generală a evoluţiei şi a ivirii cu mult mai târzie a omului, s'ar puteà, după cum se pare face concluzia, că omul nu e nimic alta, decât un simplu product necesar al evoluţiei.

Dar principiul biogenetic în senzul lui *Haeckel*, a fost abandonat declarându-se de alţi bărbaţi de ştiinţă, că ontonogeza nu e o recapitulaţie

a filogenezii, ci numai o analogie sau o continuare *(O. Herbing)* a evoluţiei primordiale, cum s'a exprimat şi naturalistul *Wasmann* foarte corect, la discuţia pe care a avut-o la Berlin în anul 1907. Şi apoi ce înseamnă fraza, că omul e un produs al evoluţiei? Cât am câştigat cu ajutorul ei, la rezolvarea definitivă a chestiunei despre originea omului? Nimica, sau foarte puţin. Teoria evoluţionismului ne spune şi până azi, că toate organismele s'au aflat şi se află într'o perpetuă schimbare progresivă şi că speciilor mai inferioare le urmează cele mai perfecţionate. Dar la întrebările ardente, că de ce, cum şi prin ce se produc noile specii, de unde vine desvoltarea şi perfecţionarea fiinţelor, la aceste toate teoria maimuţelor nu ştie să ne dea nici un răspuns positiv. Evoluţia e numai o istorie şi o constatare a desvoltării progresive şi nici decum nu e cauză activă şi forţă creatoare, deoarece ea ne arată numai faptul, dar nu şi cauzele progresului! Teoria evoluţionistă trebue să ia de bază pentru ori şi care ivire nouă sau diferenţare a speciilor, embriologia, deoarece fiecare desvoltare se face, conform unui plan şi ordin şi după legi anumite teleologice. Evoluţionismul, nu se poate lipsì de un Dumnezeu, cugetător, organizător, care dă tuturor vieaţă şi o ţintă, dinpotrivă, îl presupune, simţindu-i necesitatea. Chiar şi dacă ar fi posibil ca, odată ştiinţele naturale, să aducă acel satisfăcător argument empiric, pentru dovedirea descendenţii omului din animale, ce s'ar întâmplà cu coroana măreaţă a creării, sau a evoluţiei adecă cu omul? El va rămâneà — chiar fericitul *Augustin* a exprimat cugetarea aceasta — opul lui Dumnezeu, deoarece fără de el, nu poate existà nici o evoluţie.

Dar să examinăm mai deaproape, pentru de-a discutà chestia în special, şi celelalte argumente pe cari le aduc ştiinţele naturale, pentru sprijinirea hipotezei lor, adecă a descendenţii omului din animale. Este înrudirea între corpul omenesc şi cel al maimuţii atât de mare, încât să se înfăţişeze ca absolut necesară, o descindere directă, sau indirectă a unuia din celălalt? E adevărat, că omul şi maimuţa au în general aceiaş construcţie anatomică, şi anume degetul cel gros, unghiile, faţa neacoperită de păr, podul palmei asemenea, lipsa coadei, numărul dar nu şi construcţia dinţilor, poziţia şi numărul ţâţelor şi în special anumite însuşiri chemice asemănătoare ale sângelui. Fiind argumentul ultim, ce se aduce din rezultatul asemănării sângelui unul din cele mai nouă ale ştiinţelor naturale moderne, prin ajutorul căruia se crede a se da lovitura ultimă în chestia descendenţii omului dela maimuţă, să-l examinăm ceva mai deaproape! Am în vedere experimentele cari le-au făcut un *Friedenthal, Nuttal, Uhlenhut, Wasserman* şi alţii, pe terenul puterii de reacţiune a sângelui, parte pentru de-a argumentà direct înrudirea omului cu maimuţele mai superioare, iar parte din alte considerări. *Dr. Friedenthal,* a statorit acum câţiva ani într'o lucrare de a sa următoarea constatare: pe baza reacţiunii sângelui, omul nu numai că îşi trage originea dela maimuţe, ci este singur o maimuţă veritabilă. La argumentul acesta s'a ajuns

în modul următor: se dovedise anume, că atunci când se injectă sânge dela mamifere sau alte animale vertebrate, în vinele altor genuri de animale, se iviau anumite înbolnăviri, în urma discompunerii globurilor roşii din sângele unui gen, prin noul compus din sângele celuilalt gen. Fenomenul constatat însă, nu se obsearvă atunci când cele două genuri, conform sistemului zoologic, sunt înrudite foarte de-aproape. Pe baza unor cercetări amănunţite s'a dovedit, că între sângele omenesc şi sângele maimuţelor superioare, reacţiunea amintită e asemenea foarte slabă. De-aici s'a tors concluzia că omul şi anthropoidele sunt foarte de-aproape înrudite. La reacţiunea antiserumului, acţiunea veninoasă se manifestează mai puternic dinpotrivă tocmai la cele mai de-aproape înrudite genuri.

Experimentele făcute, sunt ce e drept foarte de spirit şi nu trage nimenea la îndoială faptul, că prin ele medicina a câştigat mult şi în chestia înrudirii acelor forme s'au deschis orizonturi nouă. Dar noi n'avem voie ca simplu să schimbăm înrudirea sângelui, luată în sensul unei înrudiri de rase, cu asemănarea chemico-fiziologică ce există între două feluri de sânge. Să presupunem că sângele omului cu al maimuţii se aseamănă; în cazul acesta n.am câştigat nimic alta, decât că între sângele maimuţii şi al omului, există tot aceiaş asemănare ca între scheletul şi celelalte organe ale lor. Dela o asemănare de sânge însă nu se poate face concluzia la o înrudire a sângelui, cum o întâmpinăm între veri şi fraţi. Asta nu mai merge. O lucrare foarte interesantă, a scris în timpul din urmă despre chestia sângelui *Rössle*. Părerea lui este că din reacţiunea sângelui se poate face ce-i drept concluzie la înrudirea mai de aproape a unui animal cu un altul al doilea, decât cu un oarecare al treilea, dar de-aici nu urmează că gradul lor de înrudire e mai depărtat sau mai apropiat. (Biologische Zentralblatt 1905, Nr. 11 şi 12). Prin urmare nici reacţiunea sângelui la om şi la maimuţele mai superioare, nu permite concluzia, că omul şi maimuţa sunt înrudiţi nemijlocit, sau chiar că omul însuş aparţine la ordinea maimuţelor. Mai departe conform părerilor lui *Rössle*, este de considerat, că la alcătuirea chemică a sângelui în general a tuturor sucurilor din corp, nu se poate vorbì de momente constante, după cum de pildă întâlnim lucrul acesta la formarea scheletului; prin urmare argumentele scoase din înrudirea sângelui, din punctul de vedere al istoriei rasselor. n'au mai multă putere, decât cele cari se bazează pe asemănarea scheletelor şi a altor asemănări morfologice. Se 'ntâmplă adeseori că din punctul de vedere al reacţiunii sângelui, ar trebuì să admitem ca să fie înrudite şi astfel de animale, cari morfolojiceşte, stau foarte departe unele de altele. Astfel s'a dovedit în foarte multe cazuri, că înrudirea sângelui, nu armonizează de fel cu diferitele asemănări morfologice. Prin urmare când morfologia comparativă ajunge la rezultate atât de contrazicătoare, e greu de-a te sprijinì numai pe înrudirile de sânge!

Afară de asta, unele experimente mai nouă ale lui *Friedenthal* şi *Uhlenhuth*, au făcut să se clatine încrederea prea mare în descendenţa

omului din maimuţă, ce se sprijineà pe înrudirea sângelui. Totul e încă nesigur şi neargumentat pe deplin. De-aceea în concluziile cari s'au făcut, din experimente felurite, şi anume că omul este una din rassele cele mai înrudite ale maimuţelor superioare sau chiar însuş o maimuţă, sunt nereale şi nu se pot susţineà. Aş vreà să mai amintesc încă de câteva cercetări ultramicroscopice, pe cari le-a făcut Raehlman, asupra globurilor roşi din sânge. La om se întâlnesc anumite particularităţi, cari lipsesc la globurile roşi ale altor animale vertebrate. Prin exprimentele făcute de *Brumpt* s'a aflat, că injectându-se sânge de la persoane cari sufereau de boala somnului letargic, în vinele altor animale mamifere, în toate cazurile s'a întâmplat înbolnăvire, făcând ecscepţie numai anumite maimuţe şi porcul. (*Wasmann*: Moderne Biologie 469). In cazul de faţă avem de-a face cu un lucru remarcabil! Se poate oare trage de-aici concluzia, că compoziţia sângelui omenesc se depărtează mai mult, de la acela al câtorva maimuţe şi al porcului? O astfel de argumentare ar fi evident falsă şi de-aici se poate vedeà cât trebue să fim de precauţi cu astfel de concluzii. Cu toate meritele ei, prin urmare, înrudirea sângelui nu trebue suprapreţuită din punctul de vedere al însemnătăţii ei philogenetice. Am inzistat mai mult la punctul acesta, de-oarece e foarte actual şi uşor seducător dar să revenim iar la tema noastră. Pe lângă toate asemănările în general, cari sunt între om şi maimuţă, se ivesc şi deosebiri foarte însemnate: omul adecă are două mâni, pe când maimuţa fiind animal căţărător, are patru. Iar în special există foarte multe şi însemnate deosebiri între amândoi factorii: omul e astfel întocmit ca să umble drept pe când maimuţa umblà pe toate patru, având şira spinării ei o poziţie orizontală. Construcţia abdomenului şi a şoldului superior e cu totul alta la ea şi la om, totaşa deschizătura principală unde se împreună măduva din şira spinării cu creerul. Mai este apoi o altă deosebire de însemnătate fiinţială: creerul omului întrece cu mult pe cel al maimuţii, atât în ce priveşte mărimea, cât şi fineţea structurii lui. In termin mijlociu, volumul creerului de la gorile e de 500 ccm., pe când bărbatul european îl are de 1500 ccm., iar femeea europeană de 1300 ccm. Craniul aşa numitului *Pithecanthropus* aflat pe insula *Sava* de medicul *Dubois* la 1894 a presupusului membru care mai lipseà pentru de a se completà întreaga scară a evoluţiei, arată că a putut conţineà o cantitate cu mult mai mică de creer de cât piticii *Wedda* din *Ceylon*, adecă cu 860 ccm. mai puţin de cât aceştia, cari în mijlociu posed un creer de 960 ccm. (*Ranke*: Der Mensch I 400). E adevărat, că unei însemnate părţi din oamenii de ştiinţă, cari participau la al treilea congres zoologic în *Leiden* i se păreà că acest fals numit *Pithecanthropus erectus*, erà atât de mult căutatul *missing link*, ce aveà să lege la un loc pe om cu maimuţa. Unii erau aşa de ferm convinşi, încât în bucuria lor anticipativă au luat o hotărâre ori şi cum foarte curioasă, hotărâre pe care *E. Wasmann*, a eternisat-o, realisată, pe-o placă fotografică, arătând-o publicului din Berlin, ca pe un document omenesc, cu ocazi-

unea conferenţelor sale la 1907. La banchetul, adecă ce s'a dat cu ocazia congresului din *Leiden*, pe lista de bucate figurà acest *Pithecanthropus erectus*, îmbrăcat ca *dandy* în toată forma. Cât se vor fi veselit de mult entuziaştii congresişti. Ei poatecă nu ştiau, că nefericitele rămăşiţe fossile erau de-o provenienţă foarte dubioasă, deoarece ele au fost aflate la o distanţă de câţiva metri una de alta în patul unui râu şi anume mai întâi o scăfârlie, un os la şoldul superior, o măsea şi apoi mai târziu încă o măsea. Acesta ar fi fost să fie vestitul *Pithecanthropus erectus*. Azi se înţelege, că aproape toate autorităţile ştienţifice îl declară de-o maimuţă veritabilă din grupa *hilobalidelor*.

Dar să revenim la maimuţele noastre. Ele aparţin la classa animalelor ce au măduva mai desvoltată decât creerul. Pe când la om referinţa creerului faţă de măduvă o aflăm în raport de 50 : 1, la gorilă ia o proporţie de 20 : 1, iar la câne de 5 : 1. Prin urmare, noi întâlnim o mulţime de diferinţi anatomice şi fiziologice, cari nu favorizează de loc hipoteza ştiinţelor naturale. Şi nu cu mult mai favorabilă le este poziţia, când examinăm omul din punct de vedere paleontologic.

Omul, din epoca diluviului vechiu care e cunoscut sub numirea de resturile de la *Neanderthal*, are cele două ridicături de lângă sprâncene foarte pronunţate, fruntea îngustă şi bărbia foarte turtită, asemănându-se, astfel mai mult negrilor din Australia, decât unui european. Ce-i drept, luându-se în considerare însuşirile lui, s'ar puteà pune în imediată apropiere şi de maimuţe. Apoi mai este sigur şi aceea, că omul din epoca diluviului de mijloc şi nou, se află într'un mare progres faţă de omul aflat la *Neanderthal*, lângă *Düsseldorf*. In general acest om dela Neanderthal îşi are formată legenda şi peripeţiile sale foarte nostime, până ce a trecut prin mânile şi printre degetile scrutătoare ale tuturor antropologilor. N'a esistat pe faţa pământului o singură rassă de oameni, la care să nu se fi crezut că aparţine; unii erau de părere că e restul unui cazac mongolic, alţii al unui idiot, iar alţii al unui filosof. Cei mai cunoscuţi cu hipotezele lor, au fost *Virchow*, *Schwalbe*, iar în timpul din urmă *Kramberger*.

Intr'o peşteră dela *Cromagnon*, s'a aflat asemenea un craniu cu o frunte foarte boltită, de care n'ar aveà dreptul să se ruşineze nici unul dintre filozofii noştrii actuali! Insa cu toate formele lui dure, omul dela Neanderthal, poartă semnele caracteristice ale unui om şi până când din timpul de transiţie, dela epoca diluviului prim la al doilea, avem forme de trecere într'un şir neîntrerupt, preste prăpastia dintre om şi maimuţă nu se poate construì nici un pod, care să poată fi trecut cu toată siguranţa. Deoarece scheletul care s'a aflat la 1894 in Java şi a fost botezat *Pithekanthropus erectus*, socotit fiind de singurul membru care mai lipsia pentru încheierea şi stabilirea trecerii dela maimuţă la om, s'a dovedit după cum au arătat de o maimuţă în toată forma, şi tot astfel şi cercetările recente, făcute de geologul german *Volz* în Java (1904—1906), au confirmat afirmaţiile unui *Virchow*, *Ranke* şi *Hertwig*. Mai ar fi să vină la

rând aşa numitul *Homo Heidelbergensis*, aflat în ultimul timp, care se credea a fi mai vechiu decât toate resturile desgropate până acuma. Despre dânsul se exprimă un om al stiinţii cunoscut, însă astfel: «el are proprietăţi, cari eschid posibilitatea de-a presupune descedenţa omului din maimuţă». (*K. Otto.*) El ne lasă ca să presupunem mai repede, o formă primordială comună, din care s'au ramificat pe de o parte maimuţele antropoide, iar pe de-altă parte, omul. Prin faptul amintit *homo heidelbergensis*, pare a eschide o maimuţă din şirul protopărinţilor *genului omenesc.* Reasumând deci cele spuse până acuma, am ajuns la rezultatul final, *că pentru susţinerea hipotezei despre desvoltarea omului din maimuţă, nu există nici un singur argumemt serios* şi cuvântarea rostită de învăţatul *W. Branko*, la congresul geologilor din Berlin din 1901, caracterizează pe deplin acele cari le ştiu naturaliştii să le spună despre originea omului: «paleontologia nu cunoaşte nici un străbun de al omului; el se iveşte pe planeta noastră ca lipsit de străbun».

Dar în fine chiar şi dacă ar fi să se afle prin cercetările paleontologiei un animal fossil, care s'ar puteà considerà de protopărintele omenirii, cu toate acestea omul n'ar perde originea sa dela Dumnezeu, adecă demnitatea şi nemurirea. Zoologul nu examinează pe om în tot avutul său, în toate părţile lui cele mai însemnate, pentrucă aceeace îl face pe om, om, este tocmai *sufletul*, e spiritul. Spiritul îl ridică pe om sus, peste toate animalele cele mai tari şi mai desvoltate, şi îl pune în fruntea tuturor creaturilor, ca pe o coroană de rege, strălucitoare. «Vieţuesc multe, multe lucruri tari, dar mai tare ca toate e omul», spuneau anticii. Această poziţie regală, nu i se cuvine numai omului cult al timpurilor istorice, dar chiar şi cel dintâi om al diluviului se manifestează ca artist, ca maistru technic, ca o fiinţă cu religiune şi conştiinţă: chiar şi cei mai vechi oameni cugetau şi chibzuiau după aceleaşi legi ale gândirii, ca şi noi.

Animalul dimpotrivă nu cunoaşte arta, cum înţelegem noi cuvântul, deoarece vizuina artistică a castorului sau lucrul albinelor şi al rândunelelor, este o artă străină, dictată numai de instinct. Numai omul singur posede arta şi el e stăpân pe ea din anii de leagăn ai istoriei! In grotele dela *Dordogne*, s'au aflat gravuri pe oase de taranzi, cari sunt asemenea primelor încercări de desemn ale unui copil, dar ale unui copil cu dispoziţii artistice. Străbunii noştri şi ai omenirii, desemnau pretutindeni taranzi şi cai sălbatici pe oase şi pe coarne, sculptau diferite figuri de podoabă din fildeş şi oase, desemnau mamuiţe şi alte animale sălbatice, ce păreau a mulţumì setea lor fierbinte, după artă; pe păreţii goli ai peşterilor, cari le serveau de locuinţe (de pildă la *Kesslerloch* lângă Schaffhausen) e depus cu grije tot cuprinsul sufletului lor, ce aveà să se reveleze odinioară cu mii de ani mai târziu, în geniul fulgerător al unui *Michelangelo* sau *Raffael.* Chiar şi omul peşterilor din epoca glaciala, e preocupat de artă, se însufleţeşte în faţa idealismului, admirà scutul de argint al lunii ce răsare din valuri, înalţă imnuri de sublime sentimente

noaptea, când priveşte *calea laptelui*, această enigmă neînţeleasă ce deşteaptă în peptul omenesc, dorul după infinit şi nemărginire şi se împodobeşte atât pe sine cât şi locuinţa sa primitivă. Dar animalul din toate acestea, pare a nu cunoaşte nimic, el nu poate folosì nici focul şi nu ştie utilizà nici celelalte forţe ale naturii, pentru înaintarea şi progresul culturii ce aduce atâtea binefaceri. Chiar şi dacă le-a succes unora, să dreseze o maimuţă, ca să facă serviciul de chelnăr în frac sau de servitoare în bucătărie, totuş s'a dovedit la urmă, că toată truda a luat la sine o întorsătură foarte nefavorabilă. Ce-i drept, omului diluvial al peşterilor, îi lipseşte vasele de lut, animalele domestice şi nu cunoaşte nici aratul şi sămânatul câmpului, cu toate acestea însă el a dat probe strălucite de puterea inventivă a spiritului, lăsând în urma sa admirabile lucruri, cari stârnesc şi azi pe buzele cuvioşilor, câte o esclamare semnificativă! Chiar şi omul aflat la *Neanderthal*, îşi pregăteà tot felul de arme din peatră şi din oase. Cuţite de peatră, vârfuri de lănci şi topoare de peatră, aflăm multe în păturile diluviului de mijloc. Cu ajutorul oaselor ascuţite şi găurite ale taranzilor, cu peri de cal şi coarde pregătite din maţe, oamenii peşterilor puteau schimbà peile de animale în vestminte, ca să se poată scutì împotriva frigului siberian, a epocei glaciale. Pentru relaţiile de atunci inventarea şi construirea acestor instrumente primitive, înseamnă relativ tot atât de mult, sau chiar mai mult, decât succesele technice ale secolului nostru. Omul aflat la *Neanderthal*, cunoaşte scopuri şi mijloace, cauze şi efecte, cugetă şi face conclusii, posede raţiune care-l ridică atât de sus peste animale. Animalul nu cunoaşte nici o întrebare adecă nici de ce, nici de unde şi nici când, el nu posede conştiinţă de sine, nu cunoaşte desvoltarea liberă şi progresul şi nu face reflexiuni logice. *Wundt* susţine că «toate acele manifestări ale aşa numitei inteligenţe animalice, se pot reduce la simple asociaţii». Animalul nu vorbeşte, nu cunoaşte religia, iar morala şi iubirea lui faţă de deaproapele, e tot atât de puţin argumentată ca şi trecerea din lumea anorganică, la cea organică. Acestea sunt calităţile superioare ale omului, cari nu s'au putut câştigà nici prin o desvoltare a creerului animalic şi nici prin o dresură.

Să reasumăm prin urmare totul încă odată. Ştiinţa ne arată, că omul a trăit chiar în prima parte a epocii quartiere. La întrebarea însă, că de unde-şi trage omul originea şi cum s'a desvoltat, ştiinţele naturale nu sunt in stare să ne dea nici un răspuns positiv. Pe de-oparte nu s'a putut argumentà descendenţa lui din animale, iar pe de altă parte este totuş foarte greu de a-l ţineà departe de ori şi ce evoluţie. Inteligenţa, logica şi sufletul care-l fac pe om, aceea ce este el azi, nu le-a putut primì nici când dela animal numai prin o simplă evoluţie a creerului, sau nu şi le-a putut da el însuş. Sufletul din om, pretinde un spirit creator, un Dumnezeu. Şi chiar dacă ar succede odată, ca să se argumenteze, că omul trupeşte este un rezultat admirabil al evoluţiei, sufletul său viază totuşi ca o strălucită creaţie imediată a lui Dumnezeu, rămânând etern adevărat cuvântul care zice: «Dumnezeu a creat pe om după chipul şi asemănarea sa»!

Dr. I. Broşu.

MIŞCAREA LITERARA.

Sub îngrijirea Păr. Arhim. *V. Puiu*, directorul seminarului din Galaţi, apare o bibliotecă nouă: *„Monastirea“*. Socotind faptul acesta ca un eveniment mai important, ne vom oprì puţin asupra lui.

Monahismul este poate partea cea mai frumoasă a creştinismului. In el găsim întruchiparea celor mai frumoase virtuţi creştineşti. El reprezintă crinul alb (floarea modestiei şi a nevinovăţiei) din grădina florilor (virtuţilor) creştineşti. Monahii au pătruns mai adânc în cererea Mântuitorului: „Celce voeşte să vină după mine, să-şi ia crucea şi să-mi urmeze mie“. Ei au luat crucea suferinţelor şi lăpădându-se de jugul patimilor, s'au dedicat idealului creştin.

„Precum din mijlocul sălbăteciilor unor păduri, găseşti uneori răsărind sfios câte o floare gingaşă, ori în mijlocul valurilor mării sbuciumate afli câte o insulă, aşà din mijlocul frământărilor crude ale răutăţilor vieţii omeneşti, răsare fecioria monahală, iar sufletele doritoare de liman cu alinare duhovnicească, află câte un loc retras, monăstirile, în care viaţa trebuie să fie înfrânată, curată şi sfântă, pentruca zilele celor ce o trăesc, să se strecoare lin şi dulce“.

Dar totuş viaţa aceasta frumoasă n'a rămas închisă, ci ea şi-a revărsat binefacerile sale, şi asupra celorlalţi credincioşi din lumea largă.

Monahismul a avut mare înrăurinţă asupra desvoltării omeneşti întregi.

Cei cari şi-au întocmit viaţa după sfaturile evanghelice, dar numai atunci când şi-au întocmit-o conform lor, au fost aproape întotdeauna spre cel mai mare bine al bisericii întregi.

Prin monahism s'a regenerat adeseori viaţă creştinească. Mănăstirele au fost tot atâtea centre de putere morală, cari îşi revărsau razele binefăcătoare în toate părţile.

Sub severitatea cea mare din mănăstiri, s'au desvoltat acele caractere puternice, cari au luptat mai mult pentru triumful binelui şi al adevărului.

„Închinându-ţi viaţa lui Dumnezeu şi trăind potrivit rânduelilor sale sfinte, e cea mai mare dăruire a omului către Christos“, zice sf. Efrem Sirul.

Monastirele au existat şi au avut înfluinţă binefăcătoare şi la noi Românii, aşa că şi viaţa lor întră în ţesătura trecutului istoric al neamului nostru românesc.

În împrejurările vitrege, „monastirele erau singurele vetre în care licăreà viu lumina învăţăturii bisericeşti, nu numai pentru monahi, dar şi pentru cărturarii din lumea mireană“; ba încă ele puteau trimite prin scris şi tipar raze luminoase chiar şi altor popoare“.

Astăzi, când aproape întreaga omenire se află pe povârnişul patimilor, când grijile lumeşti ocupă aproape toate clipele omului, s'a uitat parcă şi acest ideal creştinesc.

Monahismul în mare parte din vina proprie şi-a pierdut însemnătatea de odinioară.

Viaţa monahală de astăzi este veştedă.

„Nici monahii în vârstă, nici ucenicii“ de curând întraţi, nu ştiu cum trebue trăit acest fel de viaţă“.

Şi acum iată scopul bibliotecii „Monăstirea“.

„Vechile scrieri“ „de suflet mântuitoare“ au ajuns rari de tot şi pentru zidirea sufletească a monahilor şi monahiilor, la noi, de o bucată de vreme, nimeni nu mai tipăreşte cărţi folositoare. In această lipsă încă stă pricina vieţii monahale veştede, trăită azi mai mult în obiceiuri moştenite fără nici o socoteală din trecutul tot mai depărtat. Pentru împlinirea acestei simţite nevoi, ar fi următoarele mijloace bune: Intâiu, retipărirea tuturor scrierilor sfinţilor părinţi, al doilea tipărirea de broşuri răzleţe, ori în biblioteci, în care prin câte puţine pagini, trăitorii monastirilor, să poată căpătà cunoştinţele trebuitoare vieţii lor alese“.

„Cu acest gând, începem tipărirea acestei biblioteci, zice editorul ei, cu numele „Monastirea“, în care, printr'un număr de câteva broşuri, vom căutà să împlinim, măcar în parte, această mult simţită nevoie pentru călugării monăstirelor noastre, cu ştiinţă de carte, *al cărora număr, nădăjduim că în puţină vreme iarăş va creşte spre folosul şi mărirea sfintei noastre Biserici».*

Cetirea acestor cărticele (după cât se vede din cele 2 numere apărute) va fi de folos pentru toţi credincioşii.

Prin cetirea lor ne vom însufleţi şi noi, de învăţăturile şi faptele frumoase, cari se cuprind în ele.

Prin cetirea lor ne vom învăţà să respectăm pe aceia, cari dau dovadă de mare iubire de Dumnezeu prin faptul, că renunţând de bună voie la plăcerile acestei lumi trecătoare, se dedică evangheliei lui Christos.

Cetindu-le vom înţelege, că monahismul este o instituţie sfântă, de mare folos şi Bisericii şi societăţii, precum prea bine arată istoria popoarelor creştine şi îndeosebi istoria neamului românesc, din care se vede cât de mult au sprijinit strămoşii noştri acest fel de viaţă cu averea lor şi prin felurite legiuiri ocrotitoare în cursul atâtor veacuri. ***N. Ţandreu.***

Iconomul Ilie Teodorescu: ***Incercări de literatură bisericească.*** Studii. Bucureşti 1911. Preţul 6 lei. Pagini 460.

S'a zis oarecând din partea unui filozof, că o carte cu atât are preţ mai mare, cu cât e scrisă mai departe de public. Cred a nu exagerà când aplic aceste cuvinte la cartea de faţă, constatând că aceste încercări de literatură bisericească se cetesc cu mult folos, ca unele ce sunt scrise în liniştea ceasurilor folosite bine.

Sunt întitulate cu multă modestie „încercări“ aceste studii interesante, cari parte sunt retipărite din revistele „Biserica Ortodoxă Română“, „Viitorul“, „Amvonul“ şi „Calea Vieţei“, parte sunt studii mai recente ale autorului.

Cartea e împărţită în 3 părţi, conţinând: 1. studii referitoare la starea socială bisericească; 2. studii privitoare la cinul preoţesc şi 3. studii cari privesc starea curat bisericească.

Spre a arătà însemnătatea acestor studii ajunge chiar şi numai o înşirare a chestiunilor cari se tratează în ele.

În partea I. du,ă scoaterea la iveală a unor lupte şi biruinţe ale bisericei creştine, care a avut să se lupte cu puterea lumească şi cu patimile, cari fierb în multe suflete, tratează autorul despre moralitatea creştină şi moralitatea noastră; despre influinţa literaturii asupra moralităţii; despre ascultarea de stăpânie; despre pace şi răsboiu, apoi despre ziaristică (cerând ca să încetăm de-a sprijinì presa nefolositoare); despre femeie, despre inteligenţa şi rolul ei în căsnicie; despre mamă şi despre feminism şi în sfârşit ne dă un frumos şi interesant studiu despre raportul dintre biserică şi stat arătând cât de strâns a fost la noi raportul între aceste două instituţii,

Mai ales tratatele despre femeie, despre inteligenţa ei, despre rolul ei casnic şi de mamă, sunt chestiuni, de cari ar trebuì să fim preocupaţi mai mult, pentrucă în România, cum vedem, femeii îi revine astăzi poate cel mai mare merit în ce priveşte păstrarea credinţei străbune. Dealminteri şi invită autorul (pag. 264—5) pe fraţii săi în preoţie a cetì aceste chestiuni şi a le propovăduì spre folosul bisericii româneşti, ca aceasta apoi să crească odrasle la sânul ei de mamă.

Partea II (290—425) se referă strict la chiemarea preoţească. Vocaţiunea preotului, preotul şi taina sfintei împărtăşiri, iadul din această lume al preotului, păcatul preotului, judecata preotului, biruinţele morţii şi înfrângerea sa (prin eroism în faţa luptelor vieţii, prin integritatea vieţei sacerdotale şi prin sfinţenie), raportul preotului cu bolnavii, săracii, copiii şi cu păcătoşii. Sunt tot atâtea studii, de cari interesându-se fiecare preot dupăcum se cuvine, va vedeà că multe ar aveà de făcut şi va observà că a fi preot adevărat înseamnă a sta neclătit în faţa morţii chiar, căci un creştin simplu, fiind întrebat de cineva, îşi va explicà liniştea sa în faţa morţii prin cuvintele: „Eu sunt creştin“, dar duhovnicul, care e mai mare decât un creştin, va zice: „Eu sunt preot“!

In partea a III-a (443—460) se vorbeşte despre Bunavestire, despre Naşterea şi arătarea Domnului şi despre ziua Paştilor.

După această înşirare, cred a fi dispensat să mai vorbesc despre însămnătatea acestor studii, căci chestiunile de cari se ocupă autorul într'ânsele, o arată din destul. Atrage atenţiunea onoraţilor cetitori asupra acestei lucrări, scrisă de autorul ei ca „un mijloc împotriva ispitei şi ca o dovadă, că omul ocupându-se şi lucrând, poate şi singur, fără îndemnul şi încurajarea celor în drept, ca să folosească semenilor săi“. Noi preoţii (şi fără îndoială şi candidaţii de preoţie) vom învăţa dintr'ânsa încă şi limbă şi ne vom împrumutà şi iubire din iubirea ce o are autorul pentru binele bisericei româneşti.

*

„De toate şi din toate pentru popor sau Cartea Neamului“, cuprinzând: date istorice, tradiţiunile, credinţele şi datinele poporului român, — aranjate lunar. Literatură şi Calendar. Intocmit de *Emanoil Elefterescu.* Vălenii de munte 1912. Preţul 2 coroane pag. 241. Anul al II-lea.

Pentru a doua oară ni se prezintă autorul prin noul chip de întocmire a Calendarului său, care cu adevărat este o carte ce poate fi deschisă cu folos de toţi doritorii de înaintare. Nu găseşti pagină în această carte, de unde să nu se vadă credinţa nestrămutată şi dorinţa ferbinte a autorului de-a împărtăşi neamului din care face parte, lucruri folositoare. Toate poveţele şi îndrumările ce le dă, sunt pătrunse de duhul cărţii cărţilor, din care citează cu predilecţie şi prin această năzuinţă îşi întemeiază meritul de căpetenie.

Atât în partea calendaristică cât şi în partea literară se confirmă cele spuse.

La aceasta se mai adauge faptul, că aduce şi unele lucruri nouă d. e. datini şi obiceiuri pe cari în anul trecut nu le-a expus adnexate la partea calendaristică, unde ca şi în anul trecut vorbeşte întâi despre an în genere şi despre calendarul ţăranului, marcând semnele de pe care acesta cunoaşte mersul vremii şi credinţa ce o are despre fieştecare zi a săptămânei. Face apoi calendarul istoric al lunei Ianuarie şi expune credinţele şi datinele noastre în luna aceea, ţinând cont de această înşirare la fiecare lună.

Partea literară de sigur e mai folositoare. Conţine poveţe higienice despre somn, îngrijirea şi curăţirea corpului, apoi despre hrană şi alte lucruri însemnate. ***Gh. Comşa.***

*

Rolul Bisericei în viaţa noastră naţională. Păreri exprimate în conferenţele pastorale din Botoşani de preotul *C. Dron.* Vălenii-de-Munte 1911. E o lucrare fără pretenţii mai înalte, care însă are bună însuşire că cuprinde adunate la un loc toate argumentele, ce le aducem noi pentru a susţineà teza atât de mult combătută în vremea din urmă de cei interesaţi, că biserica noastră niciodată nu a îndeplinit o misiune culturală şi naţională. Iată la ce concluziune ajunge autorul. „De câţiva ani un avânt de prefacere, îndreaptă toate instituţiile, aruncându-se cu dispreţ putregaiul lenevirii şi al datinelor pângărite. Biserica însaş e cuprinsă de acest fior al prefacerii spre bine..... un lucru să nu se uite: Mântuirea va veni, nu dela Roma, nu din lacrămi pângărite, nu din pamfletării urâte, ci din forţa ei lăuntrică de viaţă, din munca noastră harnică în sensul idealului creştin“.

Având în vedere şi preţul minimal de 50 bani al acestei broşuri, noi nu putem decât s'o recomandăm cetitorilor noştri.

*

Izvoare pentru istoria bisericească ortodoxă de ***Dr. Atanasiu Marienescu,*** membru al Academiei Române. Venerabilul şi distinsul nostru academician cu putere adevărat tinerească cercetează trecutul nostru şi nu putem decât să ne bucurăm, că avem ocazia aşa de des să vorbim de rezultatele la cari a ajuns prin munca sa necurmată. În broşura aceasta se

tratează cu multă competinţă ştirile cele mai vechi, cari le avem despre mănăstirile ortodoxe din Ungaria. Interesante sunt capitolele cari tractează despre mănăstirea din Peri, precum şi despre relaţiile ei cu arhiepiscopul din Ardeal. Atât trebue să observăm însă, că în Bălgradul Sârbiei a existat o metropolie sârbească în veacul al XV-lea. Ştim şi numele metropoliţilor, cari s'au păstrat în zapisurile adunate nu de mult de Stoianovici, precum şi în documentele, cari se află în arhivele din Moscva. În aceste documente însă nicăiri nu se aminteşte de un metropolit sârbesc cu numele Ioanichie. De fapt mitropolitul din Bălgradul Sârbiei erà mai asuprit de catolicii unguri decât Românii maramurăşeni, aşà că nici vorbă nu poate fi de o jurisdicţiune a mitropolitului sârbesc asupra Maramurăşului. Toţi acei, cari se îndeletnicesc cu studiul istoriei noastre bisericeşti, vor află în expunerile clare, precise şi bogate în amănunte ale distinsului nostru academician un bun îndreptar asupra celei mai întunecate epoce a bisericei noastre.

R. I.

*

Proverbele lui Solomon. Vălenii-de-Munte 1911, le tipăreşte părintele protoiereu econom *Ion Tzincoca*, cu „gândul de a ajută la formarea convingerilor religioase, de-a înmulţi ideile cele bune şi cunoştinţa învăţăturilor religiei strămoşeşti, a da sfătuitori sfinţi şi curaţi şi mângăitori neobosiţi în nevoile vieţii de toate zilele“. Popularizarea acestor cărţi sfinte şi folositoare, formează încă un merit pentru tipografia „Neamului Românesc“.

CRONICĂ BISERICEASCĂ-CULTURALĂ.

„Litera ucide“. Sub acest titlu un colaborator al «Culturii creştine» dela Blaj publică un articol, în care acuză biserica ortodoxă că a rămas «încremenită aşa cum a fost în veacul al XI-lea şi că ţine numai la litera legii, pe când biserica apuseană «se desvoaltă mereu, ţinând pas cu progresul omenimii». Ca dovadă se aduce faptul, că în biserica ortodoxă sf. liturghie ţine un cias şi jumătate «pe când în apus se isprăveşte aceeaş slujbă în 26 minute»; apoi orânduielile cu privire la post, cari sunt cu mult mai severe în biserica ortodoxă şi, ca al treilea argument, împrejurarea că biserica ortodoxă n'are mai multe orduri călugăreşti, cum are cea apuseană.

Cum vedem, articolul e conceput între marginile unor orizonturi de tot înguste şi nici nu ne-am oprì la el, dacă n'am găsì câteva fraze de tot hazul pe cari le eternizăm aici, ca să cunoască şi cetitorii noştri o anumită mentalitate. Iată-le: «Altă cauză a rigorosităţii de forme provine de acolo, că bis. ort., care erà conştie de desbinarea sa (sic!) cu toate caterisirile patriarhilor din Bizanţ, voià cu orice preţ să-şi dovedească continuitatea apostolică, sau apostolicitatea. În lipsa adevărului într'ale credinţei (!) erà nevoită să-şi susţină neschimbate formele externe — litera. De aci se explică faptul, că în biserica orientală poţi crede ce-ţi place, poţi fi protestant dacă vreai (auzi minune!), poţi fi renanist dacă îţi convine (şi mai grozav), nime nu-ţi are grija (tot e bine că ne are grija câte un unit!) ....Pe nime nu-l impoartă, ce spirit domneşte în biserică, dar să îndrăznească numai cineva să se atingă de forme! Toţi ţipă de toate părţile ca din gura şarpelui: «Nu te atinge de aşezămintele bisericii! Spiritul dacă vreai, îl poţi defraudà (par'că ar fi vorba de «apostolatul» financiar al unui preot unit din America!) — dar forma nu! Forma e un «noli me tangere»!

Nu-i aşa, că e genial omul? Adecă în sinul bisericei ortodoxe poţi trăi cu orice credinţă îţi place, pe când papa se hodineşte în pace şi n'are trebuinţă să-şi anatemizeze fiii sufleteşti cu înclinări protestante şi «renanisté» prin o enciclică după alta! Intereseze-se autorul acelui articol mai deaproape de stările din biserica apuseană şi de multele nemulţumiri faţă de instituţiile ei şi apoi vorbească. Biserica ortodoxă are meritul de a fi păstrat neştirbit adevărul divin al evangheliei, pe când cea apuseană l-a falsificat prin adaosuri contrare lui. Dacă în aceasta constă mult lăudatul progres al ei, noi n'avem nici un motiv să o invidiem. Că în cele din afară ale legii ar trebuì modificate unele orânduiri ale bisericii ortodoxe, nu negăm; dar aceste modificări vor venì atunci, când vor fi cerute de conştiinţa întregei biserici. Lucrul de căpetenie e însă, că în biserica ortodoxă există adevărul legii creştine, dela care cea apuseană s'a înstrăinat. Ea nu are nici spiritul, nici litera lui, căci le-a falsificat pe amândouă.

Ca să nu mai lungim vorba, arătând spre pildă, spiritualele efecte ale legii celibatului, ale ordurilor călugăreşti alungate pe rând din chiar ţările catolice ş. a. — să ne răspundă autorul articolului amintit la întrebarea aceasta: în *numele cărui spirit* teologi ai bisericei apusene susţin în veacul al XX-lea, în cărţi provăzute cu clauzula de aprobare a autorităţii lor bisericeşti, că biserica catolică are dreptul de a decretà *uciderea* ereticilor? Noi susţinem că *spiritul* bisericei apusene — ucide. Şi asta e mai rău.

*

Nu fi nehotărît! Iaponezii au următoarea istorioară instructivă: Intre guzgani şi pasări a isbucnit odinioară o luptă pe vieaţă pe moarte. Liliacul neştiind pe care parte va fi invingerea, s'a arătat neutral şi a aşteptat sfârşitul luptei. Când au învins guzganii, a ieşit şi liliacul din neutralitate şi apropiindu-se de învingători, le-a zis: «capul şi pielea mea e ca a voastră, de aceea şi eu voesc să ţin cu voi». Dar continuându-se lupta şi favorizând norocul pe pasări, şi-a întins şi liliacul aripile şi venind la pasări le-a zis: «Şi eu pot sburà ca voi, de aceea eu vouă vă aparţin şi viu la voi». Aşa s'a purtat liliacul, trecând când la guzgani când la pasări, dupăcum se schimbà norocul luptei. Iar dupăce s'a sfârşit lupta definitiv şi s'a încheiat pacea, nici una dintre cele două părţi luptătoare n'a voit să primească pe liliac, ci îl dispreţuiau pentru ţinuta lui nehotărîtă şi l-au osândit să sboare numai noaptea.

*

Modificarea legii sinodale în România. În sfârşit dupăce s'a discutat atâta vreme chestiunea legii sinodale în România, d-l ministru de culte C. C. Arion s'a încredinţat de neajunsurile faptice ale acestei legi, pe cari crede acum a le delăturà în consonanţă cu vederile exprimate de sf. sinod prin următoarea modificare a legii:

1. Dreptul consistorului superior bisericesc de a puteà judecà pe membrii sfântului Sinod se casează.

2. Se casează şi dreptul consistorului superior bisericesc de a puteà aduce hotărîri în materie de dogme şi canoane, ci în privinţa aceasta poate să-şi dea numai părerea.

3. Consistorul superior bisericesc nu va mai formà for de apel în procesele asupra cărora s'au pronunţat consistoriile eparhiale, ci va judecà în viitor numai procese pe cari sfântul sinod le trimite în competinţa consistorului superior bisericesc, cassând sentinţa primă.

4. Nici guvernul nici sinodul nu mai au să ceară avizul consistorului superior cu privire la îndeplinirea scaunelor vacante în Sinod.

5. Cercul de competinţă al consistorului superior e redus în viitor numai la partea administrativă a clerului.

6. Alegerea membrilor consistorului superior bisericesc se va face direct, de către preoţi şi monahi, fără ca ministru să mai aibă vre-o ingerinţă şi dreptul de a numì el pe careva dintre candidaţi.

Prin aceasta s'ar delăturà neajunsurile legii. Ceeace am spus şi noi, că ar fi trebuit să se facă din capul locului, consultându-se membrii sfântuluui Sinod, cari înţeleg spiritul şi rostul canoanelor.

*

Şedinţa comitetului societăţii ortodoxe naţionale a femeilor române din Iaşi. Întrunindu-se în aula universităţii au ascultat cuvântarea d-nei prezidente, care mulţămeşte pentru onoare, şi declară că e

foarte fericită de a lucrà pentru binele obştesc. Ceteşte apoi telegrama de felicitare a Î. P. S. Mitropolit al Moldovei. Propune facerea unei adrese care să se trimită comitetului central şi prin care să se ceară la congresul din Noemvrie a. c. modificarea art. 5 din Regulament şi art. 20 din statute alineatul c), în sensul ca $^3/_4$ din sumele adunate pentru societate să rămână ca avere a secţiei, şi numai $^1/_4$ să se trimită comitetului central. Propune completarea comitetului: se aleg: d-na Meissner, d-ra Livescu şi d-nii A. D. Xenopol, A. C. Cuza, dr. C. Şumuleanu.

Se dă apoi cuvântul d-lui Cuza, care aduce la cunoştinţă că princesa Sturza i-a acordat d-sale 1000 de lei pentru întemeierea bibliotecii dela spitalul sf. Spiridon, care va purtà numele G. Mavrocordat, fratele d-nei Sturdza.

Şi d-sa e de părere să rămână la noi $^3/_4$ din venituri; asemenea e de părere să rămânem în legături cu asociaţia din Bucureşti, dar personalul şcolilor sau instituţiilor să-l numim noi şi să ni-se lase independenţa în ce priveşte administraţia intereselor noastre.

Propune apoi a se ţineà o serie de conferinţe şi se face apel la d-nii A. D. Xenopol, N. Iorga şi alţii, rugându-i să ţină conferenţe; se vor ţineà conferenţe pe despărţiri, făcându-se apel la Î. P. S. Sa Mitropolitul pentru a sprijinì această întreprindere. Propune organizarea unei biblioteci la spitalul militar. Vorbesc apoi d-na Meissner şi d-ra Strătilescu.

Se cere comitetelor să trimeată imediat o adresă către comitetul central, prin care să ceară congresului modificarea statutelor în sensul arătat mai sus. Societatea exprimă viile sale mulţămiri princesei Sturdza pentru marinimoasa donaţie de 1000 (una mie) lei pentru întemeierea unei biblioteci la spitalul sf. Spiridon, precum şi princesei Maria Moruzzi pentru donaţia de 200 de lei în acelaş scop.

Drept care am încheiat şi prezentat prezentul proces verbal.

Prezidentă: princesa Olga Sturdza. Comitetul: d-na Netty Racoviţă, cassieră, d-na Crupenschi, d-rele Cantacuzino Feodosiev, secretare, d-na Meissner, d-na general Mustaţă, d-na Mavrocordat, d-na inginer Ţinţu, d-na Bogonos, d-ra Tuduri, d-ra Livescu.

Viceprezident: Preasfinţia Sa Nicodim Băcăoanul, A. D. Xenopol, A. C. Cuza, Dr. C. Şumuleanu, Crupenschi, P. S. protoiereul Ţincoca şi I. Ursu secretar.

*

Societatea ortodoxă a femeilor române şi-a ţinut adunarea generală în Bucureşti la 27 şi 28 a lunei curente. Cu ocaziunea aceasta au ţinut conferenţe d-l profesor N. Iorga şi profesorul S. Mehedinţi. Fiind evenimentul acesta de importanţă deosebită pentru întreaga biserică ortodoxă română, vom revenì asupra lui în numărul viitor.

*

Să urmăm. În chaosul de afaceri mărunte al lumii nervoase de astăzi o educaţie religioasă-morală a tineretului se afirmă, ca cea mai trebuincioasă.

Se impune o mai mare îngrijire a sufletului, care par'că fusese uitată în mulţimea preocupaţiilor externe.

Alţii fac tot ce le stă în putinţă, ca să ajungă la un rezultat favorabil.

La noi încă a fost semnalat răul, dar pentru sanarea lui se face prea puţin. Ar fi bine ca barem exemplele bune ale altora să le urmăm şi noi.

Reuniunea femeilor sase, a aranjat în 6 Dec. n. seara, o mică dar însemnată sărbare: Nicolo feste.

Erà făcută pentru copilaşi, dar vrednică de atenţiunea omului mare. Erau angajate o mulţime de puteri — un lucru care contribue în mare măsură la ajungerea scopului dorit.

Se ceteà un pasagiu potrivit din Noul Testament, urmă apoi o cântare cu corul, sau de solo şi în urmă un tablou viu, care reprezentà locul cetit. A fost înfăţişată Naşterea, Păstorii, Magii, etc.

Cetitul şi cântările erau ascultate cu evlavie.

La înfăţişarea tabloului se năşteà un mic murmur, o mişcare generală. Copilaşii se uitau cu gura căscată, iar părinţii se plângeau că nu se poate vedeà destul de bine şi de mult.

Fiecare îşi ridică, cât mai sus odorul ca să poată vedeà mai bine.

Şi ce însemnă aceasta? Fiecare cercà să samene o sământă aducătoare de mult rod — în sufletul vlăstarului tinerel.

Voià par'că să umple golul — pe care-l simțeà în suflet — ca să nu mai existe și la ai săi.

O participare — mai ales activă — la astfel de momente edificătoare, lasă urme adânci în sufletele fragede.

Interesul formal dela început se transfoarmă cu timpul in o dragoste, de mare preț, cătră lucrurile sfinte, la înfățișarea cărora își avusese un rol măgulitor.

Sentimentele isvorâte dela astfel de ocazii se prefac cu timpul în convingeri prețioase.

Iată dar o cale, un mijloc vrednic de urmat pentru a ajunge la o curățenie, înălțare și îmbogățire sufletească.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice, date și indigitări tipiconale pe luna lui Decemvrie.

Sâmbătă în 24 Decemvrie la Vecernie. Începutul cel obicinuit cu binecuvântare «Împărate ceresc — Sfinte Dumnezeule — Preasfântă Treime — Tatăl nostru — Doamne milueşte-ne — Veniți să ne închinăm» și psalmul de seara «Binecuvîntează suflete al meu». După ectenia cea mare de începere se cetește caftisma «Fericit bărbatul». După ectenia mică, se cântă pe melodia glasului 2 «Doamne strigat-am» cu 8 stihiri ale mineiului și «mărire — și acum — August singur stăpânind pe pământ, mulțimea stăpâniei oamenilor a încetat» pe acelaș glas. Vohodul se face cu evangelia. Urmează după acestea imnul de seară «Lumină lină» și prohimenul zilei «Domnul s'a împărățit, întru podoabă s'a îmbrăcat». Paremiile se cetesc după indigitările cuprinse în mineiu cu stihurile și cântările «și pe Magi i-au adus ție», «și pe Magi i-au îndreptat spre închinarea Ta» Ectenie mică. Acesteia îi urmează apostolul și evangelia. Ectenia «să zicem toți», «Învredniceşte-ne Doamne», ectenia celor 6 cereri și celelalte cu încheierea cea obicinuită.

Duminecă în 25 Decemvrie. *Naşterea cea după trup a Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos.*

La utrenie: La «Dumnezeu este Domnul» troparul praznicului de 3-ori. După caftismă prescrisă se cântă cele 2 serii de sedelne a mineiului cu ectenie mică între ele. După a II-a grupă de sedelne urmează Polileul cu pripelele. Ectenie mică, sedealna Polileului «Cel neîncăput nicăirea». Antifoanele glasului 4 dela praznice cu prohimenul «Din pântece mai nainte de luceafăr te-am născut» și stihul lui. După «toată suflarea» evaghelia utreniei dela Matei: «Naşterea lui Iisus Christos așa a fost». «Mărire — Astăzi toate se umplu de bucurie, Christos născându-se din Fecioară» — «și acum — Astăzi toate se umplu de bucurie, Christos născându-se în Vitleem». «Milueşte-mă Dumnezeule — Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace», pe glas 6. Catavasiile Naşterii «Christos se naște măriți-l». La peasna a treia ipacoiul și sedealna mineiului, la peasna a 6-a condacul și icosul praznicului. După peasna a 8-a pripelele mineiului și nu «*ceeace ești mai cinstită*» Ectenie mică — sfetilna praznicului de 3-ori și hvalitele mineiului cu «mărire — Când în vremea venirii Tale pe pământ», «și acum — Astăzi Christos în Vitleem se naște» și pe melodia antifonului dela glas 2 doxologia cea mare.

La Liturghie: În loc de «*Binecuvintează*», «*Unule născut*» și în loc de *fericiri* se cântă cele trei antifoane ale mineiului. Apostolul dela Galateni: «Fraților! când a venit plinirea vremii», evanghelia dela Matei: «Dacă s'a născut Iisus în Vitleemul Iudeei», Irmosul Naşterii «Mărește suflete al meu» și priceastna «Izbăvire a trimis Domnul poporului său».

Duminecă în 25 Decemvrie la Vecernie. Începutul cu binecuvântare dela preot, cetirea psalmului de seara și ectenia cea mare de începere «*Cu pace Domnului să ne rugăm*» (caftismă nu se cetește). La «*Doamne strigat-am*» 3 stihiri ale praznicului «Veniți să ne bucurăm», «Domnul Iisus născându-se din curata Fecioară», «Împărăția **Ta Christoase Dumnezeule» și trei stihiri ale sfinților părinți** *(din Dumineca cea după*

«*Naşterea lui Christos*») «Pe părintele Domnului toţi să-l lăudăm», «*Prorocile prorocilor*» «*Pe fratele Domnului toţi să-l lăudăm*», «Mărire — Pomenirea săvârşim a lui David», a sfinţilor «şi acum — Mărire întru cei de sus» a praznicului. După vohod, «Lumină lină» şi prohimenul cel mare: «*Cine este Dumnezeu mare ca Dumnezeul nostru*» cu stihurile lui. Ectenia «*să zicem toţi*» cu imnul «*Învreoniceşte-ne Doamne*», ectenia «să plinim rugăciunile» şi stihoavna cu trei stihiri ale praznicului cu «mărire — Pomenire arhiereilor şi stăpânire împăraţilor» a sfinţilor (Dum. după Naştere), şi acum — La Vitleem împreună au alergat păstorii vestind pe păstorul cel adevărat». «Acum slobozeşte — Sfinte Dumnezeule — Preasfântă Treime — Tatăl nostru» şi după vosglas troparul sfinţilor «Bine vesteşte Iosife», «mărire — şi acum» troparul praznicului şi otpust ca de obiceiu.

Luni în 26 Decemvrie. *Soborul preasfintei Născătoarei de Dumnezeu. (Tot aci se pune şi slujba sfinţilor Iosif logodnicul Preacuratei, David împăratul şi a lui Iacob fratele Domnului după trup din Dumineca cea după Naşterea Domnului.*

La Utrenie: La «*Dumnezeu este Domnul*» troparul praznicului de 2-ori, «mărire — şi acum» al sfinţilor. După stihologii se cântă sedelnele praznicului. Catavasiile Naşterii. La peasna 3 condacul şi icosul Născătoarei, sedealna sfinţilor şi «mărire — şi acum» sedealna Naşterii, la peasna a 6-a condacul şi icosul sfinţilor. La peasna a 9-a în loc de «măreşte suflete al meu — Ceeace eşti mai cinstită» se cântă pripelele praznicului. Ectenie mică, sfetilna sfinţilor (de 2-ori) «mărire — şi acum» a praznicului. Hvalitele praznicului «Veseliţi-vă drepţilor» «mărire — Sângele şi focul şi fumegare» a sfinţilor, «şi acum — astăzi Christos în Vitleem se naşte» a praznicului şi doxologia cea mare. (Antifon 2). La liturghie: Apostolul şi evanghelia din Dumineca cea după Naştere, care e identică cu cea din această zi.

Luni în 26 Decemvrie. *La Vecernie*: După psalmul de seara şi după catisma zilei «*Doamne strigat-am*» cu stihirile pe 6, 3 ale apostolului şi 3 ale cuviosului Teodor din mineiu. «Mărire şi acum din mineiu. După Vohod «Lumină lină» prohimenul zilei, Paremiile, ectenia «să zicem toţi», «învredniceşte-ne Doamne», ectenia celor 6 cereri şi stihoavna mineiului, «Acum slobozeşte», «Tatăl nostru» şi după vosglas, troparul întâiului mucenic, «mărire» troparul cuviosului, «şi acum» al praznicului «Naşterea Ta Christoase». Încheierea ca de regulă.

Marţi în 27 Decemvrie: Sfântul apostol întâiul mucenic şi arhidiaconul Stefan şi Preacuviosul păr. Teodor.

La Utrenie: La «*Dumnezeu e Domnul*» troparul praznicului, al mucenicului, «mărire», troparul cuviosului «şi acum» iar al praznicului. Urmează cele 2 serii de sedelne prescrise în mineiu. După a doua serie de sedelne, Polieleul cu pripelele corăspunzătoare. Ectenie mică şi sedealna polileului din mineiu cu «mărire şi acum». Antifoanele glasului 4 dela sărbători şi prohimenul «*În tot pământul a eşit vestirea lor*». Evangelia Utreniei dela Luca «Zis-a Domnul către învăţăceii săi: păziţi-vă de oameni». Catavasiile Naşterii, cu sedelnele mineiului la peasna 3 şi cu condacul şi icosul mineiului la peasna 6. Sfetilna mucenicului «mărire» a cuviosului «şi acum» a praznicului. Hvalitele pe 6, 3 ale praznicului şi 3 ale mucenicului, «mărire şi acum» a mineiului şi doxologia cea mare. *Cantor.*